

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΔΥΤΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗ ΣΧΟΛΗ ΦΛΩΡΙΝΑΣ
ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΟ ΤΜΗΜΑ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

«ΟΙ ΜΠΟΥΛΕΣ ΤΗΣ ΝΑΟΥΣΑΣ»

Η ΠΟΡΕΙΑ ΤΟΥ ΕΘΙΜΟΥ ΣΤΟ ΧΩΡΟ ΚΑΙ ΣΤΟ ΧΡΟΝΟ

ΡΟΤΖΙΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ (ΑΕΜ: 3960)

ΕΠΟΠΤΗΣ: π. ΕΙΡΗΝΑΙΟΣ ΧΑΤΖΗΦΡΑΙΜΙΔΗΣ

ΣΥΝΕΠΟΠΤΗΣ: ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΣΒΙΚΗΣ

ΦΛΩΡΙΝΑ, ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2018

Ευχαριστήριο

Ξεκινώντας την παρούσα εργασία και πριν από κάθε άλλο, δεν θα μπορούσα να μην αναφέρω τα ονόματα όσων ανθρώπων με βοήθησαν, είτε με πληροφοριακό υλικό, είτε με φωτογραφίες και πολλά άλλα. Χωρίς αυτούς η παρούσα σίγουρα δεν θα ήταν η ίδια, τόσο από αισθητικής άποψης όσο και από πληροφοριακής πληρότητας. Ευχαριστώ:

- τους γονείς μου, *Ιωάννη Ρότζιο* και *Ελένη Γιάγκου* αρχικά για όλη τους την στήριξη στις σπουδές μου και την πρόδοό μου, όσο και για την μεγάλη σε εύρος και ποικιλία οικιακή μας βιβλιοθήκη, που με βοήθησε πολλές φορές να δουλέψω από το σπίτι.
- τους καθηγητές του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας, π. *Ειρηναίο Χατζηφραιμίδη* και κ. *Κωνσταντίνο Κασβίκη* για την ανάληψη της εποπτείας της εργασίας μου, την συνεργασία και την βοήθειά τους.
- την κ. *Μυρούλα Ανθοπούλου*, υπάλληλο του δήμου Νάουσας, για το υλικό που μου δάνεισε από την βιβλιοθήκη του δημαρχείου και την διάθεσή της να με διευκολύνει.
- την κ. *Αναστασία Κωνσταντίνου*, προϊσταμένη της Δημοτικής Βιβλιοθήκης Νάουσας, για την βοήθεια και την συνεργασία της.
- τον φίλο μου και χοροδιδάσκαλο *Φιλώτα Λάλα*, για όλες τις πληροφορίες που μου παρείχε σχετικά με το έθιμο.
- τον φίλο μου, *Θεοδόση Τσουκαλά*, χορευτή του «Ομίλου Γενίτσαροι και Μπούλες», τόσο για το πληροφοριακό υλικό που μου παραχώρησε, όσο και γιατί στάθηκε η αφορμή να συμμετέχω στο έθιμο (στα πλαίσια της παρούσας) και να το γνωρίσω «από μέσα», την Αποκριά του 2018.
- τον φίλο μου, επίσης, *Δημοσθένη Παπαδόπουλο*, τόσο για το υλικό, όσο και για τις φωτογραφίες που μου παρείχε (αποτελεί το «μοντέλο» στις περισσότερες φωτογραφίες της εργασίας, όπως και του εξωφύλλου μαζί με τον γράφοντα).
- τους αγαπητούς/ές, *Μιχάλη Αγιαννίδη*, *Ελισάβετ Δημούλα*, *Ελισάβετ Παππά*, *Νίκο Ράντζιο* και τον *Κωνσταντίνο Κελεσιδή* με την σελίδα του “Naoussa’s city life” για την παραχώρηση των υπέροχων φωτογραφιών τους.

Περιεχόμενα

Ευχαριστήριο	1
Περιεχόμενα.....	2
Πρόλογος	3
Εισαγωγή	4
Νάουσα - Περιληπτική Ιστορική Ανασκόπηση.....	5
Η Επανάσταση του 1822	8
Απόκριες στη Νάουσα	11
Το έθιμο «Μπούλες»	14
Η ονομασία «Μπούλες»	17
Η ενδυμασία και τα εξαρτήματά της	21
Ασημικά	23
Ο Πρόσωπος	26
Η ενδυμασία της Νύφης.....	29
Η τέλεση του εθίμου	31
Το ντύσιμο	31
Το μάζεμα	31
Στο Δημαρχείο	32
Χορεύοντας στους δρόμους της πόλης.....	33
Αλώνια	34
Δευτέρα της Αποκριάς.....	35
«Σπήλιος»	35
Η μουσική του εθίμου.....	36
Ερμηνευτική Προσέγγιση του εθίμου.....	55
Επίλογος.....	58
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1 ^ο	59
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2 ^ο	65
Βιβλιογραφία	78

Πρόλογος

Η παρούσα εργασία αποτελεί το επιστέγασμα των σπουδών μου στην Παιδαγωγική Σχολή της Φλώρινας του Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας.

Με ένα θέμα που εγώ επέλεξα και την συγκατάθεση του διδάσκοντος καθηγητή, π.Ειρηναίου Χατζηεφραιμίδη, τον οποίον ευχαριστώ ειλικρινά, κλείνει ένας κύκλος τεσσάρων χρόνων σπουδών. Τέσσερα χρόνια στην πόλη της Φλώρινας, που θα μου μείνουν αξέχαστα, καθώς αποτελούν τα φοιτητικά χρόνια που διαμορφώνουν, εν μέρει, την ζωή του καθενός.

Το θέμα της εργασίας αποτελούσε καιρό αντικείμενο αναζήτησης και ενασχόλησης για μένα, καθώς (λόγω και της καταγωγής μου από τη Νάουσα Ημαθίας) αρκετές φορές ένιωσα την ανάγκη να «αποκωδικοποιήσω» αυτό που κάθε περίοδο της Αποκριάς, έβλεπα. Η εργασία αυτή μου έδωσε την αφορμή να ασχοληθώ πιο ουσιαστικά με το έθιμο «Μπούλες» και με το «πρόσχημα» της εργασίας να «χτυπήσω πόρτες» ειδικών, που πολλές φορές θα ήθελα.

Η εργασία αυτή συν τοις άλλοις, μου έδωσε την ευκαιρία να συμμετέχω στο έθιμο για να το γνωρίσω καλύτερα. Δίνοντάς μου την δυνατότητα να μπορώ να περιγράψω το τελετουργικό του, ενώ το έχω ζήσει (πράγμα που με διευκόλυνε σημαντικά).

Οι πολλές και διαφορετικές προσεγγίσεις, όσον αφορά την ερμηνεία του εθίμου αλλά και η απολυτότητα πολλών γραφόντων ερευνητών, ήταν δύο παράγοντες που δυσκόλεψαν αρκετά την μελέτη μου επί του θέματος. Εν τέλει επέλεξα, με μια κριτική ματιά, να παραθέσω τις επικρατέστερες από αυτές και ο αναγνώστης να βγάλει τα συμπεράσματά του.

Κλείνοντας τον πρόλογο της πτυχιακής μου εργασίας, θα ήθελα να ευχαριστήσω και πάλι τον διδάσκοντα π. Ειρηναίο (όπως και τον κ. Κασβίκη), που αποδέχθηκε το θέμα της παρούσας, στα πλαίσια της θεματικής τού «Λατρευτικά Έθιμα – Ήθη και Έθιμα».

Ρότζιος Γιώργος

2/4/2018

Εισαγωγή

Η εργασία που ακολουθεί, πραγματεύεται ως κύριο θέμα της το έθιμο της Νάουσας «Μπούλες». Επιχειρείται μια σφαιρική προσέγγιση του εθίμου και η όσο το δυνατόν πληρέστερη καταγραφή του. Πραγματοποιήθηκε, ως πτυχιακή εργασία του γράφοντος, στα πλαίσια της θεματικής «Λατρευτικά Έθιμα – Ήθη και Έθιμα».

Στα πρώτα δύο κεφάλαια, επιχειρείται η σταδιακή εισαγωγή στο θέμα. Το πρώτο αφορά την ιστορική διαδρομή της Νάουσας από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας. Διαδρομή που επηρέασε σημαντικά το έθιμο και, όπως θα δούμε, του έδωσε και την τελική του μορφή όπως το συναντούμε σήμερα. Το δεύτερο κεφάλαιο αφορά την «Αποκριά στη Νάουσα». Πραγματεύεται το αυθόρμητο και σατιρικό κλίμα που επικρατεί στην πόλη, σε αντιδιαστολή μάλιστα με την πειθαρχία και τον αμετάβλητο χαρακτήρα του δρωμένου.

Από το τρίτο κεφάλαιο και μετά ξεκινά να αναπτύσσεται η κυρίως θεματολογία της παρούσας εργασίας. Το θέμα αναπτύσσεται διαδοχικά, σε ξεχωριστά κεφάλαια, με αντικείμενα την ονομασία, την ενδυμασία, την μουσική και την σημασιολογία του εθίμου. Επιχειρείται η όσο το δυνατόν πληρέστερη και σαφής καταγραφή των πτυχών του εθίμου, έτσι ώστε ο αναγνώστης να κατανοήσει τον χαρακτήρα του εθίμου «Μπούλες».

Στο τέλος παρατίθενται δύο παραρτήματα. Στο πρώτο υπάρχει ένα διήγημα που αφορά το έθιμο στον Μακεδονικό Αγώνα και ένα κείμενο του 1957 που αφορά το ντύσιμο της «Μπούλας» στην ναουσαϊκή διάλεκτο. Στο δεύτερο παράρτημα υπάρχουν φωτογραφίες σχετικές με την Νάουσα (συμπληρώνοντας επί της ουσίας το πρώτο κεφάλαιο που αφορά την ιστορική διαδρομή της πόλης) και το έθιμό της. Παρατίθενται τόσο παλιές φωτογραφίες, όσο και σύγχρονες που συμβάλουν στην πληρέστερη εικόνα του αναγνώστη για του έθιμο, τις φάσεις και τις λεπτομέρειες του.

Νάουσα - Περιληπτική Ιστορική Ανασκόπηση

Στην προσπάθειά μας να σκιαγραφήσουμε το αποκριατικό έθιμο της Νάουσας «Μπούλες», θα ήταν μεγάλη παράλειψη του γράφοντος να μην αναφερθεί στην πόλη της Νάουσας και στην εν γένει ιστορική της πορεία μέχρι σήμερα, που καθόρισε την ταυτότητα και τον χαρακτήρα της.

Γυρνώντας προς τα πίσω, πόλη που προηγήθηκε της Νάουσας, στην ευρύτερη γεωγραφική περιοχή, είναι η Μιέζα. Ο Στέφανος Βυζάντιος στο γεωγραφικό του λεξικό αναφέρει στο λήμμα Μιέζα τα εξής : *«Μιέζα πόλις Μακεδονίας, ἢ Στρυμόνιον ἐκαλεῖτο ἀπὸ Μιέζης θυγατρὸς Βέρητος τοῦ Μακεδόνοσ, ὡς Θεαγένησ ἐν Μακεδονικοῖσ: Βέρησ γάρ τρεῖσ ἐγέννησε, Μιέζαν, Βέροϊαν , Ὀλγανον ἀφ' ὧν ποταμὸσ ἐπώνυμοσ, καὶ πόλισ Βέροϊα καὶ τόποσ Στρυμόνοσ.»*¹ Μιέζα ή Στρυμόνιο και τόπος Στρυμόνος, λοιπόν, σε μεταγενέστερη περίοδο.

Η πόλη αυτή άκμασε κυρίως στα χρόνια του βασιλιά των Μακεδόνων Φιλίππου του Β΄, ο οποίος εγκατέστησε στην πόλη την σχολή, όπου οι νεαροί βλαστοί των Μακεδόνων ευγενών διδάχθηκαν, μαζί με τον γιο του Αλέξανδρο από τον μεγάλο φιλόσοφο Αριστοτέλη τον «ηθικό και πολιτικό λόγο». Όπως μας πληροφορεί ο Πλούταρχος, ο βασιλιάς Φίλιππος: *«σχολήν μὲν οὖν αὐτοῖσ καὶ διατριβήν τὸ περὶ Μιέζαν Νυμφαῖον ἀπέδειξε, ὅπου μέχρι νῦν Ἀριστοτέλουσᾶδρασ τε λιθίνας καὶ ὑποσκίουσ περιπάτουσ δεικνύουσιν. ἔοικε δ' Ἀλέξανδροσ οὐ μόνον τὸν ἠθικὸν καὶ πολιτικὸν παραλαβεῖν λόγον, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀπορρήτων καὶ βαθυτέρων διδασκαλιῶν, ἃσ οἱ ἄνδρες ἰδίωσ ἀκροατικὰσ καὶ ἐποπτικὰσ προσαγορεύοντεσ οὐκ ἐξέφερονεῖσ πολλούσ, μετασχεῖν.»*²

Πλάι στη σχολή του Αριστοτέλους, το Νυμφαίο της πόλης (ιερό των Νυμφών), ενώ σε κοντινή απόσταση η αρχαιολογική σκαπάνη έχει φέρει στο φώς το αναστυλωμένο πλέον αρχαίο θέατρο, πολλά μεγαλοπρεπή ταφικά μνημεία, ψηφιδωτά δάπεδα, δρόμους κ.ά., που μαρτυρούν και καθιστούν την Μιέζα ως μια μεγάλη και αξιόλογη πόλη της εποχής.

¹ Στεφάνου Βυζαντίου, Εθνικά, λήμμα «Μιέζα», σελ 200.

² Πλούταρχου, Βίοι Παράλληλοι, Αλέξανδρος, § 7.

Στα χρόνια που ακολουθούν η περιοχή της Νάουσας παρουσιάζει ένα σημαντικό χρονικό κενό στην κατοίκησή της με την μορφή οργανωμένου οικισμού, σε αντίθεση με τις γειτονικές πόλεις Βέροια και Έδεσσα. Η αποσύνθεση των αρχαιότερων οικιστικών μορφωμάτων πρέπει ν' αναζητηθεί σε αρκετά προγενέστερες εποχές, με αρχή την όψιμη ρωμαϊοκρατία και τους χρόνους που ακολούθησαν.

Στην εποχή της Τουρκοκρατίας την περιοχή κατακτά ο Γαζή Αχμέτ Εβρενός, καθώς αμείβεται από τον σουλτάνο Μουράτ τον Α', μαζί με την περιοχή περί τα Γιαννιτσά (όση κατά την παράδοση διέτρεξε έφιππος σε μια μέρα). Στην περιοχή της κυριαρχίας του περικλείεται και το πλατό στο οποίο στη συνέχεια αναπτύχθηκε η Νάουσα. Ο Γαζή Εβρενός, υπέργηρος, πέθανε στην πόλη των Γιαννιτσών το 1417.³

Η πόλη ιδρύθηκε περίπου γύρω στο 1420 από τον Αχμέτ Εβρενόσογλου, εγγονό του Γαζή Εβρενός (άλλες πηγές αναφέρουν τον ίδιο τον Γαζή Εβρενός ως οικιστή της πόλης.)⁴ Εξ αρχής, η Νάουσα είχε χτισθεί από τους Οθωμανούς για να οικισθεί αποκλειστικά από Χριστιανούς και προικίσθηκε με ποικίλα προνόμια, διαθέτοντας αυτονομία διοικητική και φορολογικές ατέλειες.⁵ Οι πρώτοι κάτοικοι της πόλης είναι Έλληνες που κατοικούσαν ψηλά σε δύσβατες περιοχές του Βερμίου φοβούμενοι οθωμανικές επιδρομές. Η θέση που κατοικούσαν επάνω στο όρος Βέρμιο, σύμφωνα με την παράδοση, καλούνταν «Παλιονιάουστα» (υψ.1250μ.). Για την ίδρυση της πόλης ο ιστοριογράφος Στουγιαννάκης μας διασώζει μια ενδιαφέρουσα παράδοση, με σαφείς αναφορές στον μύθο της Διδούς και του κομμένου σε λεπτές λωρίδες δέρματος βοδιού που περιέβαλε και καθόρισε τα σύνορα της πόλης.⁶

Λόγω των προνομίων που διέθετε, η πόλη γρήγορα αναπτύσσεται, γίνεται σημαντικό αστικό κέντρο της περιοχής. Σύμφωνα με τον Γάλλο ιστοριογράφο Πουκεβίλ η Νάουσα γίνεται «η Χριστιανική Μητρόπολη του Ελληνισμού της εντεύθεν του Αξιού Μακεδονίας». Άξιο αναφοράς, ότι μεταξύ των προνομίων που «απολάμβανε» η Νάουσα, είναι το γεγονός πως απαγορευόταν σε αυτήν να κατοικήσει οθωμανική οικογένεια (πέραν του καδή (δικαστή) και του βοεβόδα (διοικητή) και οι κάτοικοί της είχαν το δικαίωμα να χτίζουν ελεύθερα εκκλησίες. Η

³ Βαλσαμίδα Εμμανουήλ, Μίτζα, Νάουσα 2005, σελ.17.

⁴ Michael Kiel, Yenice Vardar (Vardar Yenicesi – Giannitsa) ByzantinaNeerlandica 3, 1972, σελ.300-39.

⁵ Στουγιαννάκη Ευσταθίου, Ιστορία της πόλεως Ναούσης, Θεσσαλονίκη 1993, σελ. 49-54.

⁶ Στουγιαννάκη Ευσταθίου, Ιστορία της πόλεως Ναούσης, Θεσσαλονίκη 1993, σελ. 38.

πόλη αυτοδιοικείται, αναπτύσσει την παιδεία, τη βιοτεχνία, το εμπόριο και αποτρέπει επιτυχώς τις ληστρικές επιδρομές, λόγω της καλής οχυρωματικής της θέσης και της ανεπτυγμένης της φρουράς. Με βάση τις πηγές, οι κάτοικοι ασχολούνται την εποχή εκείνη με την οπλουργία, την χρυσοχοΐα και την αργυροχοΐα.⁷

Μετά τις αρχές του 18^{ου} αιώνα, λίγα πράγματα είναι γνωστά για την Νάουσα. Σημαντικό καταγεγραμμένο γεγονός είναι το παιδομάζωμα που επιχειρήθηκε το 1705. Αν και ουσιαστικά το παιδομάζωμα εξαλείφθηκε από τα μέσα του 17ου αιώνα, απόπειρες παιδομαζώματος καταγράφονται μέχρι τις αρχές του 18ου.⁸ Το παιδομάζωμα της Νάουσας το 1705 είναι το τελευταίο επίσημα καταγεγραμμένο. Σύμφωνα με τις πηγές ο σουλτάνος Αχμέτ Γ' είχε διατάξει «τάχιστα περισυλλογή και αποστολή νέων γενιτσάρων» και για την περιφέρεια της Νάουσας υπήρχε η εντολή για επιλογή 50 νέων «κατά το κρατούν παλαιόν έθιμον». Οι Ναουσαίοι εξεγέρθηκαν υπό τον αρματολό Ζήση Καραδήμο και τους δύο γιούς του Βασίλη και Δημήτρη και σκότωσαν τον σελιχάρη (τον υπεύθυνο του παιδομαζώματος) και τους δύο συνοδούς του. Σχημάτισαν σώμα από 100 και πλέον άνδρες και άρχισαν να ληστεύουν και να σκοτώνουν τους μουσουλμάνους στην ύπαιθρο των καζάδων Βέροιας και Νάουσας. Μετά από αυτό, οι Τούρκοι σχημάτισαν ένοπλο σώμα από 1.000 μουσουλμάνους που καταδίωξαν τους επαναστάτες και στα μέσα Ιουνίου τους περικύκλωσαν κοντά στη Νάουσα. Στη μάχη που έγινε σκοτώθηκε ο Ζήσης Καραδήμος, ενώ οι γιοί του και άλλοι συνελήφθησαν και σκοτώθηκαν μέσα στη Βέροια. Δεν είναι γνωστό, ωστόσο, αν μετά από αυτό έγινε η στρατολόγηση των 50 νέων.⁹ Αυτό είναι το τελευταίο γνωστό περιστατικό παιδομαζώματος, ωστόσο σώζεται βεράτιο του 1738(1150/1738) με το οποίο εξαιρείται γιος Χριστιανού υποτελούς από παιδομάζωμα.¹⁰

Λόγω της ευημερίας της, η πόλη δεν άργησε να «μπει στο μάτι» του Αλή Πασά των Ιωαννίνων. Η πόλη αμύνεται επιτυχώς, οχυρώνεται και κρατάει τις δυνάμεις του Αλή μακριά της.¹¹ Ωστόσο, οργανώθηκε δεύτερη επιχείρηση κατάληψης της Νάουσας από τον Αλή, δυναμικότερη και καλύτερα οργανωμένη, γεγονός που ανάγκασε τους προκρίτους της Νάουσας σε συνθηκολόγηση με τον ίδιο

⁷Βαλσαμίδη Εμμανουήλ, Μιέζα, Νάουσα 2005, σελ.18.

⁸Quataert, Donald. The Ottoman Empire, 1700–1922, Cambridge University Press, New York 2005, σ.99.

⁹Βακαλόπουλου Απόστολου, Προβλήματα της ιστορίας του παιδομαζώματος, «Ελληνικά», τόμ. 13 (1954), σ. 292.

¹⁰«Devshirme», The Encyclopedia of Islam, τόμ. 2, E.J. Brill, Leiden: 1991.

¹¹ Βαλσαμίδη Εμμανουήλ, Η Πάλη της Νάουσας με τον Αλή Πασά, Ε.Μ.Σ., Νάουσα 2013, σελ.81.

τον Αλή Πασά στα Ιωάννινα και αποδοχή αλβανικής φρουράς στην πόλη¹². Κατά την προαναφερθείσα επιχείρηση θανατώθηκαν οι δύο «πύργοι» της πόλης, ο άρχοντας της Χ' Χειμώνας και ο οπλαρχηγός Δεληδήμος.

Η διαμάχη του Αλή πασά με την Νάουσα, που άρχισε τον Απρίλιο του 1795, τελείωσε οριστικά τον Ιούλιο του 1812 με νικήτρια την πόλη και τον πρόκριτό της Ζαφειράκη Θεοδοσίου, ο οποίος αναδείχθηκε σε κυρίαρχη πολιτική μορφή του τόπου.¹³ Η πόλη μπαίνει σε τροχιά πρωτόγνωρης ανάπτυξης η οποία και ανακόπτεται με την κήρυξη της Ελληνικής Επανάστασης.

Το 1822, ο επιτελικός της ελληνικής επανάστασης Δημήτριος Υψηλάντης εκπονεί σχέδιο δράσης με σκοπό την εδραίωση και επέκτασή της. Το σχέδιο προέβλεπε ταυτόχρονη «ανάφλεξη» τριών επαναστατικών εστιών, σε Ήπειρο, Μακεδονία και Αιγαίο. Οι ιστορικές μαρτυρίες επιβεβαιώνουν, ότι η επανάσταση της Νάουσας δεν ήταν αυτόνομη, αλλά ένα καλά οργανωμένο σχέδιο επέκτασης της επανάστασης στην Μακεδονία.¹⁴

Η Επανάσταση του 1822

Η επανάσταση της Νάουσας κηρύχτηκε την Κυριακή της Ορθοδοξίας του 1822 στον τότε Μητροπολιτικό Ιερό Ναό του Αγ. Δημητρίου μέσα σε κλίμα ενθουσιασμού και συγκίνησης. Γραπτές μαρτυρίες μας αναφέρουν, πως σύσσωμος ο λαός της Νάουσας συμμετείχε στην δοξολογία για την έναρξη της Επανάστασης και η στιγμή κατά την οποία ανυψώθηκε η επαναστατική σημαία «ἦτο ἀπερίγραπτος».¹⁵

Η επανάσταση, όσο αισιόδοξα και οργανωμένα κι αν ξεκίνησε και παρά το ηρωικό φρόνημα των κατοίκων, κατέληξε σε ολοκαύτωμα της πόλης μέχρι την Κυριακή του Θωμά 1822. Οι Οθωμανοί εισερχόμενοι στην πόλη, μπήκαν στην εκκλησία του Αγίου Γεωργίου και κατέσφαξαν το εκκλησίασμα και τους 5 ιερείς που ιερούργουσαν (Πέμπτη της Διακαινησίμου).¹⁶

Οι μέρες που ακολούθησαν ήταν εξίσου δύσκολες για την Νάουσα. Οι Οθωμανοί εισερχόμενοι σε αυτήν, την έκαψαν ολοσχερώς και κατέστρεψαν ό,τι

¹² Βαλσαμίδη Εμμανουήλ, Η Πάλη της Νάουσας με τον Αλή Πασά, Ε.Μ.Σ., Νάουσα 2013, σελ.97.

¹³ Βαλσαμίδη Εμμανουήλ, Μιέζα, Νάουσα 2005, σελ.18.

¹⁴ Βαλσαμίδη Εμμανουήλ, Ψηφίδες, τόμ. 3 (Ιστορικά Τοπικά), Νάουσα 2009, σελ.119.

¹⁵ Στουγιαννάκη Ευσταθίου, Ιστορία της πόλεως Ναούσης, Θεσσαλονίκη 1993, σελ. 137.

¹⁶ Κολτσίδα Αντωνίου, Η Επανάσταση και η Καταστροφή της Νάουσας κατά το 1822, Βέροια 2010, σελ.93.

βρήκαν στο πέρασμα τους. Οι οπλαρχηγοί της πόλης, (Ζαφειράκης Θεοδοσίου, Αν. Καρατάσος, Τσάμης Καρατάσος, Αγ. Γάτσος κ.α.) μαζί με Ναουσαίους και άλλους που έσπευσαν να πολεμήσουν στο πλευρό της πόλης συνέχισαν να αμύνονται. Δεκατρείς νέες κοπέλες μαζί με τα παιδιά τους, καταδιωκόμενες από τους Οθωμανούς, μόλις αντιλήφθηκαν ότι είχαν περικυκλωθεί, όλες μαζί κατακρημνίστηκαν στα καταρρακτώδη νερά της Αράπιτσας στη θέση «Στουμπάνου».¹⁷ Σύμφωνα με τον ιστορικό Ευστάθιο Στουγιαννάκη, στην θέση «Κιόσκι» οι Οθωμανοί αποκεφάλισαν 1241 Ναουσαίους γιατί αρνήθηκαν να εξιλαμιστούν.¹⁸ Όσοι αγωνιστές σώθηκαν, κατέφυγαν στην νότια Ελλάδα και την Πελοπόννησο για να συνδράμουν στον εκεί Αγώνα. Οι αιχμάλωτοι (κυρίως γυναικόπαιδα) οδηγήθηκαν στην Θεσσαλονίκη, όπου άλλοι θανατώθηκαν κι άλλοι πουλήθηκαν σε σκλαβοπάζαρα και η πόλη ερημώθηκε.¹⁹

Η Νάουσα για την προσφορά της στην Επανάσταση ανακηρύχτηκε επίσημα ως «ηρωική πόλις» της Ελλάδας με Βασιλικό Διάταγμα 1955.²⁰

Το 1830 αποφασίζεται η πόλη «φάντασμα» να ανασυνοικισθεί από παλαιούς και νέους κατοίκους. Από τότε έως και το 1912 η πορεία της πόλης είναι ανοδική. Οι κάτοικοι λειτουργούν οργανωμένοι ως Ορθόδοξη Ελληνική Κοινότητα Ναούσης με επικεφαλής τον εκάστοτε Μητροπολίτη Βεροίας και Ναούσης με κύριο στόχο την ανάπτυξη της παιδείας.^{21,22}

Στα πριν την απελευθέρωση χρόνια η Νάουσα γίνεται το επιχειρησιακό κέντρο του Μακεδονικού Αγώνα στην ευρύτερη περιοχή της Κεντροδυτικής Μακεδονίας. Από τη Νάουσα πέρασαν όλοι οι Μακεδονομάχοι αξιωματικοί του ελληνικού στρατού και πολλά τμήματα Μακεδονομάχων, όπως ο Καπετάν Άγρας, έτυχαν ανάρρωσης και περίθαλψης σε σπίτια Ναουσαίων. Η Εταιρία Μακεδονικών Σπουδών έχει καταγράψει τουλάχιστον 50 ονόματα γηγενών Ναουσαίων Μακεδονομάχων, ενώ άλλοι 13 γηγενείς Μακεδονομάχοι από την Καστράνιτσα

¹⁷ Φιλιππίδη Νικολάου, Η Επανάσταση και Καταστροφή της Ναούσης, Αθήνα 1881, σελ.62.

¹⁸ Στουγιαννάκη Ευσταθίου, Ιστορία της πόλεως Ναούσης, Θεσσαλονίκη 1993, σελ. 216.

¹⁹ Κολτσίδα Αντωνίου, Η Επανάσταση και η Καταστροφή της Νάουσας κατά το 1822, Βέροια 2010, σελ.156.

²⁰ (ΒΔ.17/8/1955 ΦΕΚ 240/Α/3-9-1955).

²¹ Βαλσαμίδα Εμμανουήλ, Ψηφίδες, τόμ. 3 (Ιστορικά Τοπικά), Νάουσα 2009, σελ.311.

²² Βαλσαμίδα Εμμανουήλ, Η παιδεία στη Νάουσα μετά την καταστροφή του 1822, Νάουσα 1996, σελ.10.

(σημ. Πύργοι Εορδαίας) οδεύοντας για την Νάουσα δολοφονήθηκαν από κοιμητοζήδες 21/4/1906.²³

Στα μετά την απελευθέρωση χρόνια, σταθμό αποτελεί η περίοδος της εγκατάστασης των προσφύγων στην πόλη, που κατά πλειοψηφία προέρχονταν από την περιοχή της Αργυρούπολης του Πόντου. Οι πρόσφυγες εγκαταστάθηκαν στον «άνω συνοικισμό» της πόλης και παρά τις αντίξοες συνθήκες έδωσαν άλλον αέρα στην πόλη. Έφεραν μαζί τους χιλιάδες βιβλία από το Φροντιστήριο της Αργυρουπόλεως τα οποία φυλάσσονται μέχρι σήμερα στην Νάουσα κι άλλα πολύτιμα κειμήλια που εκτίθενται στο Μουσείο Μπενάκη Αθηνών.

Στην γερμανική κατοχή και πάλι η Νάουσα ακολουθεί το δρόμο του χρέους με έντονη την δραστηριότητα των κατοίκων της στην Εθνική Αντίσταση.²⁴

Έπειτα, στα χρόνια του εμφυλίου πολέμου, η πόλη βρίσκεται στο επίκεντρο της σύγκρουσης του κυβερνητικού Ελληνικού Στρατού και των δυνάμεων του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδας. Στη “μάχη της Νάουσας”, τον Ιανουάριο του 1949, ο ΔΣΕ κατάφερε να καταλάβει την πόλη για τέσσερις ημέρες και ακολούθησαν σφοδρές συγκρούσεις.²⁵

Με το πέρασμα των χρόνων, η πόλη βρήκε τους ρυθμούς της και ευημέρησε επί δημάρχων Φιλώτα Κόκκινου και Αλέκου Χωνού.

Σήμερα, η πόλη ζει σε οικονομική ύφεση. Οι περισσότερες βιομηχανίες της έχουν κλείσει και η ανεργία φτάνει το 43%. Οι κύριες ασχολίες των κατοίκων της είναι η οινοποιία, η παραγωγή και εξαγωγή ροδάκινων, κερασιών, μήλων κ.α. Σημαντικά της πλεονεκτήματα, το μεγάλο της δασόκτημα, το φυσικό της κάλλος, η προνομιά της θέσης και οι αρχαιότητες της.

**Ο αείμνηστος Δήμαρχος Νάουσας,
Φιλώτας Κόκκινος**

²³ Ε.Μ.Σ., Το Μεγάλο Συναξάρι (Αφανείς Γηγενείς Μακεδονομάχοι 1903-1913), Θεσσαλονίκη 2011, σελ.72.

²⁴ Βαλσαμίδα Εμμανουήλ, Μίαζα, Νάουσα 2005, σελ.18.

²⁵ Καρανάσιου Χρήστου, Η Νάουσα στην Εθνική Αντίσταση και στον εμφύλιο, Αθήνα 2004, σελ.311.

Απόκριες στη Νάουσα

Αναμφισβήτητα, το μεγαλύτερο πολιτιστικό γεγονός στην πόλη της Νάουσας, είναι οι Απόκριες. Η περίοδος αυτή είναι σημαντική για την πόλη, καθώς έχει άμεση σχέση με το παρελθόν και το μέλλον της. Οι Απόκριες στη Νάουσα έχουν τις ρίζες τους στην αρχαιότητα και τη λατρεία του θεού Διονύσου, είναι ταυτισμένες με τον απελευθερωτικό αγώνα των προγόνων μας την περίοδο της Τουρκοκρατίας και αναγεννιέται κάθε χρόνο από την ιδιαίτερη και έμφυτη διάθεση των κατοίκων της για αυτοσχεδιασμό και σάτιρα.²⁶

Παίρνοντας ως αφετηρία την περίοδο αναβίωσης της αποκριάς, την δεκαετία του 50', μετά την κατοχή και τον εμφύλιο, παρατηρούμε πως όλη η διοργάνωσή της είχε την βάση της στην ενεργή ενασχόληση των νεαρών της κατοίκων με αυτή. Όπως διαβάζουμε, μέρες πριν την αποκριάτικη περίοδο ομάδες νέων, παρέες παρέες, οργάνωναν σατιρικά θεατρικά, αυθόρμητες μεταμφιέσεις κ.ά. Όπως αναφέρει ένας εκ των πρωταγωνιστών, ο κ.Γιάννης Μαλάκης: *«Το καρναβάλι της Νάουσας ξεχώριζε γιατί ήταν αγνό, αυθόρμητο, σατιρικό...»*.²⁷

Εξέχουσα θέση είχαν τα χιουμοριστικά στιχάκια της κάθε παρέας που ετοιμάζονταν μέρες πριν και χάριζαν στους Ναουσαίους και στους επισκέπτες άφθονο γέλιο. Μερικά από αυτά, που θυμούνται οι νέοι της εποχής, βρίσκουμε στο προωθητικό έντυπο που κυκλοφόρησε ο Δήμος Η.Π. Νάουσας για την αποκριά το 2008 :

- ❖ *« Όποιος στην πόλη μας θα 'ρθει / και θέλει να ξεσκάσει / όσον λοιπόν και να μην πιεί/ την μια οκά θα φτάσει.»*
«Αυτήν λοιπόν την έννοια/ έχει το καρναβάλι/ να πίνουν να ευφραίνονται/ όλοι μικροί μεγάλοι.»
- ❖ *«Απένταροι γαμπροί/ ζητούν κορίτσι χρήμα/ με δέντρα να χει άφθονα/ επίσης κι ένα κτήμα»*
«Ζητούνε μέσα στο χαρτί/ παράδες και αμπέλι/ των κοριτσιών οι ιδρωτες/ να θρέφουν τον τεμπέλη.»

²⁶ Μπάιτση Τάκη, Γιανίτσαροι και Μπούλες της Νιάουσας, Θεσσαλονίκη 2001, σελ.22.

²⁷ Δήμου Ηρωικής Πόλεως Νάουσας, Απόκριες στην Νάουσα (Συλλογικό), Νάουσα 2008, σελ.5.

- ❖ «Νταούλια ακούς να παίζουνε/ σε κέντρα, καφενεία/ δίχως να θέλεις απηδάς/ στο δρόμο με μανία.»
- ❖ «Γλεντάτε όλοι με χαρά/ Νιαουστιανοί και ξένοι/ απ ένα χρόνο και μετά/ ποιος ζει και ποιος πεθαίνει».²⁸

Άξιο αναφοράς και παράθεσης, είναι το άρθρο (αποσπάσματα) του γνωστού στο πανελλήνιο εκφωνητή και παρουσιαστή Άλκη Στέα²⁹, καθώς με μεγάλη γλαφυρότητα παρουσιάζει τον ενθουσιασμό και την αγνότητα της Αποκριάς στην Νάουσα όπως την έζησε. Ο Στέας σε ηλικία 26 ετών βρέθηκε τυχαία στη Νάουσα την περίοδο της Αποκριάς του 1956 και δημοσίευσε στην εφημερίδα της Θεσσαλονίκης "Δράσις" την εμπειρία του:

« Ε! λοιπόν πέρασα την ωραιότερη νύχτα της ζωής μου! Εννοώ την τελευταία νύχτα της φετινής αποκριάς, την Κυριακήν...

...Το τι γινόταν δεν περιγράφεται. Ένα οργιαστικό κέφι επικρατούσε σε κάθε γωνιά της γραφικής μακεδονικής πόλεως. Από χιλιόμετρα μακριά φαινόταν μια κατακόκκινη ανταύγεια που έφθανε ως τα σύννεφα. Ένα μεθυστικό χρώμα κρασιού θαρρείς που καίγεται.

Και φωνές. Και χορός. Και ζουρνάδες. Ξαφνικά βλέπουμε να ξεχύνονται πάνω από εκατό μασκαρεμένοι άντρες-γυναίκες και να εγκαταλείπουν το καφενείο με τους ζουρνάδες.

Τρόμαξα! Νόμιζα πως όλο το χαρούμενο αυτό πλήθος ειδοποιήθηκε ξαφνικά ότι θα πέση το ταβάνι του καφενείου και γι αυτό πρέπει να το εγκαταλείψουν σε δύο δευτερόλεπτα! Τόσον κράτησεν η έξοδος των γλεντζέδων. Κάποιος είχε ρίξει το σύνθημα. Όλοι στο χορό! Βαράτε βιολιτζήδες.

Για τότε βρεθήκαμε κι εμείς ανακατεμένοι ανάμεσά τους είναι αδύνατο να καταλάβω. Κι ούτε μου χρειάζεται. Ήταν τόσο ευχάριστο. Εκείνο που είναι δύσκολο να εξηγήσω είναι πως όλοι μας ανίδεοι από χορό, καταφέραμε να χοροπηδάμε με τέτοιο ρυθμό, λες και μέναμε χρόνια στη Νάουσα και είχαμε μεγαλώσει με ναουσαϊκή

²⁸ Δήμου Ηρωικής Πόλεως Νάουσας, Απόκριες στην Νάουσα (Συλλογικό), Νάουσα 2008, σελ.47.

²⁹ Ο Άλκης Στέας (1933 - 8 Μαρτίου 1999) ήταν δημοφιλής παρουσιαστής του ελληνικού ραδιοφώνου, της τηλεόρασης και επίσης του Πατρινού Καρναβαλιού από το 1967 μέχρι το 1999. Υπήρξε ο πρώτος τηλεπαρουσιαστής που εμφανίστηκε στους Έλληνες τηλεθεατές, στη διάρκεια της πειραματικής εκπομπής ασπρόμαυρου τηλεοπτικού σήματος της ΔΕΗ κατά την 25η ΔΕΘ στη Θεσσαλονίκη, το 1960 (πηγή: Βικιπαίδεια, λήμμα : ΆλκηςΣτέας).

ανατροφή και χορό. Ήταν ένας μοναδικός παροξυσμός που θύμιζε αρχαίες τελετές στο βωμό της Αφροδίτης, χωρίς καμιά μυστικοπάθεια. Ό,τι φαινόταν, εκείνο γινόταν. Αξέχαστη Νάουσα!

Κυλιστήκαμε σε πρωτόγνωρη ξενοιασιά στους δρόμους σου, χαρήκαμε την καταπληκτική φιλοξενία των ανθρώπων σου, ήπιαμε το έξοχό σου κρασί και φύγαμε χωρίς να... πληρώσουμε τίποτα! Γιατί; Κανείς δεν μας ζήτησε χρήματα. Εκεί είδα Σαλονικιούς γνωστούς για το «μπαγιάτικο» κέφι τους να ξεφαντώνουν με τρόπο που μας κατέπληξε!

Τι διάολο αναρωτήθηκα. Γιατί στην Θεσσαλονίκη αυτοί οι ίδιοι άνθρωποι φημίζονται για την σκυθρωπότητα τους; Έμαθα λοιπόν σε λίγο ότι στην Νάουσα δεν υπάρχουν πολλοί εφορειακοί! Και γράφουν τα τεκμήρια στα παλιά τους τα παπούτσια...».³⁰

Το παραπάνω ντοκουμέντο επιλέχθηκε γιατί, αν και σύντομο, παρουσιάζει επακριβώς το αυθόρμητο κλίμα που επικρατεί στην πόλη της Νάουσας τις Απόκριες. Χαρακτηριστικό κομμάτι της αποκριάς στην Νάουσα, το οποίο παρουσιάζεται και στο κείμενο, είναι οι πατινάδες και οι δρομικοί χοροί που χορεύουν οι κάτοικοι μαζί με τους επισκέπτες, σχηματίζοντας μια ευφάνταστη και χαρμόσυνη πομπή μαζί με τοπικές μπάντες.

Ακόμη πολλά λαϊκά παιχνίδια, έθιμα και παραδόσεις αναβιώνουν την περίοδο της αποκριάς δίνοντάς της άλλο νόημα και «χρώμα».

Τέλος, κλείνοντας αυτό το σύντομο εισαγωγικό κεφάλαιο για την Αποκρία στην πόλη και προσπαθώντας σιγά σιγά να προσεγγίσουμε το έθιμο της «Μπούλας» ή τις «Μπούλες» της Νάουσας, την περίοδο και το πλαίσιο μέσα στο οποίο διεξάγεται, σκόπιμο είναι να αναφέρουμε, πως όσο μεγάλο κι αν ήταν το παρόν κεφάλαιο θα ήταν αδύνατο να περιγραφεί το κλίμα που επικρατεί στην πόλη την περίοδο που μελετάται. Ακόμη πιο δύσκολο θα ήταν να κατανοήσει ο αναγνώστης πως την ίδια περίοδο, στην ίδια πόλη, συνυπάρχουν το κέφι, ο αυθορμητισμός και η διασκέδαση παράλληλα με ένα έθιμο αυστηρά πειθαρχημένο και δομημένο έτσι ώστε να μην δέχεται παρεκκλίσεις, όπως θα δούμε στην συνέχεια.

³⁰ Εφημερίδα Φωνή της Ναούσης, Νάουσα 1956, τεύχος 25/3/56.

Το έθιμο «Μπούλες»

Οι «Μπούλες» θα μπορούσε να ειπωθεί πως είναι το κυριότερο χαρακτηριστικό της περιόδου του καρναβαλιού στη Νάουσα. Πρόκειται για ένα έθιμο που τελείται κατά την περίοδο της αποκριάς, χωρίς όμως, όπως έχει προλεχθεί, να έχει καμιά εμφανή σχέση με τις υπόλοιπες τελετουργίες του σημερινού καρναβαλιού όπως το ξέρουμε.

Η εμφάνιση και διεξαγωγή του εθίμου μια μόνον φορά το χρόνο σταθερά και σε συγκεκριμένη εποχή (αρχή της άνοιξης) δηλώνει τον «ενιαύσιο» χαρακτήρα του. Η περίοδος μέσα στο έτος, κατά την οποία τελείται, δεν συμπίπτει με καμία γνωστή χριστιανική εορτή, ούτε μια καμία μεγάλη εθνική επέτειο που να συνδέεται μ' ένα ιστορικό γεγονός της πόλης. Επομένως, οι υποθέσεις που διατυπώνονται, πως πρόκειται για μια γιορτή λαϊκού εορτολογίου που προέρχεται από την αρχαία ελληνική θρησκεία, αποκτούν μια παραπάνω βαρύτητα.³¹ Κατά τον Στίλωνα Κυριακίδη «*Τα έθιμα τα φέροντα ενιαύσιον περιοδικό χαρακτήρα και τελούμενα καθ' ορισμένας του ενιαυτού ημέρας... είναι λείψανα της οργανωμένης εν τω ενιαυτώ λατρείας το ενιαύσιον δηλονότι εορτολόγιον της αρχαίας ελληνικής θρησκείας και αποτελούν το θρησκευτικό άμα και λαϊκό εορτολόγιο*».³² Ιδιαίτερη σημασία έχει και η περίοδος που τελείται το δρώμενο. Τελείται τέλη Φλεβάρη με αρχές Μάρτη με την έναρξη της εαρινής ισημερίας, που στον αρχαίο κόσμο ήταν η αρχή της νέας χρονιάς. Συμπίπτει με τον αρχαίο μήνα Ανθεστηρίωνα (15 Φεβρουαρίου -15 Μαρτίου περίπου), το μήνα που γινόταν ο γάμος του Διονύσου και της Βασιλλίνας.³³ Είναι η περίοδος που ο χειμώνας φεύγει και έρχεται η άνοιξη φέρνοντας την βλάστηση. Από τις τελετουργίες που τελούνται κατά την διάρκειά του, μπορούμε να πούμε πως είναι ένα ευετηριακό δρώμενο, τελείται δηλαδή για το καλό της χρονιάς και για τον ερχομό της άνοιξης και την «ανάσταση» της φύσης.

Το έθιμο προερχόμενο από την αρχαιότητα κατόρθωσε, έχοντας μια ομαλή εξελικτική πορεία, χωρίς καμία παρέμβαση, να διατηρήσει την αρχική του δομή και

³¹ Ζιώτα Θεοδώρου, Οι Μπούλες της Νάουσας από την φυλετική μύηση στην διονυσιακή λατρεία, Νάουσα 2003, σελ.13.

³² Κυριακίδη Στίλπωνα, «Ερωτήματα δια την λαϊκήν λατρεία», Λαογραφία Δελτίον της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας τόμος ΙΑ', έτος 1934-1937, σελ. 659.

³³ Μπάιτση Τάκη, Γιανίτσαροι και Μπούλες της Νάουσας, Θεσσαλονίκη 2001, σελ.24.

τα ιδιαίτερα στοιχεία που το προσδιορίζουν. Έτσι αυτό που έφτασε ως τις μέρες μας αποτελεί ένα ολοκληρωμένο δρώμενο-έθιμο, χωρίς αυτό να σημαίνει πως δεν έχουν επέλθει μεταβολές στην αρχική του μορφή με το πέρασμα των χρόνων. Όπως θα γίνει φανερό στην συνέχεια, η προσαρμογή του κάθε φορά στις νέες κοινωνικές αντιλήψεις και συνθήκες που σταδιακά επικρατούσαν, είχε ως αποτέλεσμα αφ' ενός μερικά στοιχεία να αποκτήσουν διαφορετικό νόημα από το αρχικό, αφετέρου δε κάποια άλλα έπαψαν να υπάρχουν. Κατά την άποψη του γράφοντος, ίσως αυτή η προσαρμοστικότητα του εθίμου στις εκάστοτε συνθήκες, συνέβαλε στην εν γένει συνέχιση και διατήρησή του στην πορεία των αιώνων. Παρ' όλα αυτά στην πορεία του εθίμου, υπάρχουν και αρκετά στοιχεία που επιβίωσαν αναλλοίωτα διατηρώντας την αρχική τους μορφή.³⁴

Ένας βασικός λόγος που το δρώμενο έφθασε και διατηρείται ως τις μέρες μας, είναι η γοητεία της εμφάνισης και της επίδειξης των τελετουργιών που εκλύει τον θεατή. Κατά τον Μ.Μερακλή, *«υπάρχει κάτι που δεν βρίσκεται στο περιεχόμενο αλλά σ' αυτή την ίδια τη μορφή των εθίμων. Πρόκειται για τη γοητεία του τελετουργικού παραστατικού, θεαματικού εθίμου, για την διατήρηση της γιορτής»*.³⁵

Το δρώμενο εκτελείται αποκλειστικά από ανύπανδρους άνδρες και ακολουθεί ένα αυστηρό τυπικό που αποτελείται από ένα σύνολο παραδοσιακών κωδικοποιημένων τελετουργικών πράξεων με συγκεκριμένο πρόγραμμα επίδειξης, με καθορισμένο τρόπο εκτέλεσης και σε καθορισμένο τόπο και χρόνο. Στις τελετουργίες αυτές μπορεί να αποδοθούν αργότερα διάφορα νοήματα, ερμηνείες ή αιτιολογίες, αλλά οι ίδιες οι τελετουργίες δύσκολα αλλάζουν. Ο Μ. Νίλσον υποστηρίζει ότι, *«μια πολύ ειδικευμένη τελετουργία είναι πολύ δυσκολότερο να αλλάξει και γι αυτό οι μαγικές τελετουργίες διατηρούνται στην αρχική τους μορφή μέσα στα πλαίσια της υψηλότερης θρησκείας μόνο που το μαγικό κίνητρο ξεχνιέται και η παράδοση και οι προσταγές των θεών παίρνουν την θέση τους. Τότε δημιουργούνται τα αιτιολογικά παραμύθια για να εξηγήσουν έθιμα που δεν γίνονται πια καταληπτά.»*³⁶

Με βάση τα παραπάνω εντοπίζουμε τα ίδια χαρακτηριστικά και στην περίπτωση του εθίμου της Νάουσας «Μπούλες». Κατά καιρούς, γίνονται προσπάθειες

³⁴ Ζιώτα Θεοδώρου, Οι Μπούλες της Νάουσας από την φυλετική μήση στην διονυσιακή λατρεία, Νάουσα 2003, σελ.14.

³⁵ Μερακλή Μ., Ελληνική λαογραφία ήθη και έθιμα, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1998, σελ. 10.

³⁶ Νίλσον Ρ. Μάρτιν, Ιστορία της αρχαίας ελληνικής θρησκείας, εκδ.Παπαδήμας, Αθήνα 1997, σελ.108.

το έθιμο να απεκδυθεί τον ειδωλολατρικό του χαρακτήρα και να τονιστούν άλλες του πλευρές, μέσα από μια ωραιοποιημένη και αιτιολογική, πιο σύγχρονη προσέγγιση μελέτης, όπως θα δούμε και παρακάτω στην εργασία.

Το εθνολογικό και ανθρωπολογικό ενδιαφέρον που παρουσιάζει το έθιμο είναι μεγάλο. Αποτελεί ίσως το μοναδικό έθιμο-δρώμενο που έχει τις ρίζες του στη φυλετική μύηση (τελετές ενηλικίωσης) – «μπούλες» γίνονται μόνο οι νέοι ανύπαντροι άνδρες – ακόμη πιο ενδιαφέρον είναι ότι έχει διατηρήσει όχι μόνο στοιχεία αλλά και αυτή καθ' αυτή την διαδικασία της φυλετικής μύησης ή κατ' άλλους την απεικόνιση του «ιερού γάμου» του θεού Διονύσου και της Βασιλίστας.

Η ονομασία «Μπούλες»

Η προέλευση του ονόματος του εθίμου παραμένει για πολλούς αδιευκρίνιστη. Όσον αφορά την προέλευση της ονομασίας του εθίμου, η κυρίαρχη ονομασία που χαρακτηρίζει το μπουλούκι, την ομάδα δηλαδή των χορευτών, είναι Μπούλες, ενώ αυτή που χαρακτηρίζει το άτομο που συμμετέχει στο μπουλούκι κατ' άλλους είναι Μπούλα και κατ' άλλους Γενίτσαρος.

Ως προς τον όρο «Μπούλες» ο Θ. Ζιώτας στο βιβλίο του, μεταξύ άλλων, αναφέρει τα εξής :

- Η λατινική λέξη «*Bulla*» (Μπούλα) εκτός των άλλων σημαίνει και α) ομφαλωτό κόσμημα ζωνών και θυρών, β) περιδέριαι, το οποίο φορούσαν οι Ρωμαίοι στα αγοράκια τους σαν στολίδι. Επειδή η φορεσιά της ναουσαϊκής Μπούλας είναι γεμάτη από ποικιλόμορφα κοσμήματα, βάσιμα μπορούμε να υποθέσουμε ότι «Μπούλα» σημαίνει αυτός που φέρει στη στολή του διάφορα κοσμήματα (ασημικά, χρυσαφικά κλπ.).
- Στην Ήπειρο, ειδικότερα στη Θεσπρωτία, απαντά εν χρήσει το ρήμα «Μπουλώνω» το οποίο σημαίνει «καλύπτω», «σκεπάζω». Το αντίθετο «ξεμπουλώνω» σημαίνει «ξεσκεπάζω», «αποκαλύπτω». Εξ αυτών οι λέξεις «Μπούλωμα = Σκέπασμα», «Ξεμπούλωμα = Αφαίρεση του καλύματος, σκεπάσματος». Σχετικοί οι στίχοι κάποιου δημοτικού ηπειρώτικου τραγουδιού :

«Σπάραζου νούνε απ' αυτού

και σύρε παρακάτω

και σύρε παρακάτω

ξεμπούλωσε τη νύφη».

Μπούλωμα, λοιπόν, είναι το «σκέπασμα», το «κάλυμμα» και βεβαίως, το «προσωπείο» (μάσκα) ή οτιδήποτε άλλο καλύπτει μέρος ή ολόκληρο το πρόσωπο. Επομένως, όταν στην Νάουσα λέμε «έρχονται οι Μπούλες» εννοούμε ότι έρχονται αυτοί οι οποίοι φέρουν κάποιο κάλυμμα στο πρόσωπο. Το «μπούλωμα» και «ξεμπούλωμα»

της νύφης στον ηπειρώτικο γάμο είναι μέρος από τα πανάρχαια δρώμενα στην Θεσπρωτία.³⁷³⁸

Κατά τα προαναφερθέντα η λέξη «Μπούλα» σχετίζεται άμεσα εννοιολογικά με τα ποικιλόμορφα κοσμήματα και με το «προσωπείο» ή οτιδήποτε άλλο καλύπτει το πρόσωπο, στοιχεία που χαρακτηρίζουν έντονα τις Μπούλες της Νάουσας.

Ως επιβεβαίωση των παραπάνω μπορεί να χρησιμοποιηθεί η ονομασία ενός εθίμου από το Αγρίνιο που ονομάζεται «μπούλες» και που μπορεί να μην έχει καμία σχέση με το δρώμενο της Νάουσας, έχει ωστόσο ως συνδετικό κρίκο το κάλυμμα του προσώπου των συμμετεχόντων. Διαβάζουμε χαρακτηριστικά:

«Οι Μπούλες... άνδρες, ντυμένοι με γυναικεία ρούχα, γυναίκες ντυμένοι άντρες, το πρόσωπο βαμμένο ή με μάσκες (πάντως σίγουρα με καλυμμένο πρόσωπο), τα απαραίτητα αξεσουάρ και έτοιμη η αποκριάτικη φορεσιά. Πού λεφτά για στολές... Γυρνούσαν από σπίτι σε σπίτι και η “αποκάλυψη” γινόταν μόνο αν η οικοδέσποινα τους αναγνώριζε. Της μόδας οι γέροι, οι γριές και οι τσιγγάνες!!! Οι τσιγγάνες με εκείνο το “να σε πω τη μοίρα σου”. Αρκετά “κατατοπισμένες” και ήξεραν τι έλεγαν στους γνωστούς και φίλους...»³⁹.

Όλα τα παραπάνω μας οδηγούν στην βεβαιότητα σχεδόν, πως οι «Μπούλες» ονομάζονται έτσι λόγω του καλυμμένου προσώπου τους (ή και των κοσμημάτων επάνω τους).

Ως προς τον όρο «Γενίτσαροι» πολλές είναι οι αντικρουόμενες απόψεις. Ο Στέργιος Αποστόλου, ιστορικός της Νάουσας, στο βιβλίο του (Σύμμεικτα τ. Α΄) συνηγορεί στο ότι η ονομασία του εθίμου πρέπει να επανεκτιμηθεί και μάλλον να περιοριστεί στο «Μπούλες», διότι το γενίτσαρος φαίνεται να μην έχει καμία σχέση με το έθιμο.

³⁷Γιάγκα Χ., Ηπειρώτικα Δημοτικά Τραγούδια (1000-1958), εκδ. Πύρρος, σελ.484

³⁸Ζιώτα Θεοδώρου, Οι Μπούλες της Νάουσας από την φυλετική μήνηση στην διονυσιακή λατρεία, Νάουσα 2003, σελ.19

³⁹<http://www.agriniopress.gr>, Οι Μπούλες κάποτε στο Αγρίνιο, ημερ. 18/2/17

Ο ερευνητής και συγγραφέας της Νάουσας Μανώλης Βαλσαμίδης σε όλα τα βιβλία και τα συγγράμματά του είναι υπέρμαχος του όρου «Μπούλες» και απορρίπτει εντελώς τον όρο «γενίτσαρος» θεωρώντας τον άσχετο με το έθιμο.⁴⁰⁴¹

Ο ίδιος ερευνητής, μάλιστα, σε συνέντευξή του για το δρώμενο συμφωνεί με τα παραπάνω και σημειώνει πως :

*«Το Μπούλες και Μπούλα είναι όροι που παράγονται από την ουσιαστικοποίηση της μετοχής μπουλωμένος,-η,-ο. Να σημειωθεί ότι η μετοχή έχει γένη, αλλά το ουσιαστικό δεν κάνει διάκριση γενών. Ο μπουλωμένος = καλυμμένος είναι Μπούλα, επειδή έχει καλυμμένο το πρόσωπό του. Στην προκειμένη περίπτωση με προσωπείο ή προσωπίδα ή πρόσωπο».*⁴²

Μια πλειάδα ερευνητών και ανθρώπων που ασχολούνται με την λαογραφία και τον πολιτισμό στη Νάουσα (Βαλσαμίδης, Αποστόλου, Ζάλιος, Οικονόμου, Στοϊδης, Μάλλιος, Ζιώτας κ.ά.), όπως και ο γηραιότερος εν ζωή χορευτής του εθίμου κ. Τάκης Παπακωνσταντίνου (παλία Μπούλα όπως λέμε στη Νάουσα), με γραπτές τους αναφορές υποστηρίζουν την παραπάνω θέση.

Σε μια άλλη εκδοχή ο λαογράφος Τάκης Μπάιτσης, που υποστηρίζει πως το έθιμο είναι επί της ουσίας μια αναπαράσταση του γάμου του θεού Διονύσου και της Βασιλίννας, εκφράζει την πεποίθησή του πως η λέξη γιανίτσαρος είναι εξέλιξη της λέξης Διόνυσος. Με δεδομένη την αλλαγή μιας λέξης μέσα στον χρόνο, το Διόνυσος που στην αρχαιότητα προφερόταν Ντιόνουσος, ακούστηκε κάποτε Ντγιόνουσος και από εκεί, όταν ξεχάστηκε ο Διόνυσος, για να θυμίζει το όνομα του τον Αγ. Ιωάννη τον Πρόδρομο, έχασε το αρχικό ντ κι έγινε Γιάνουσος. Γιάνουσος, Γιανύσης, Γιανούσης κλπ. Αν ο συλλογισμός είναι σωστός, τότε μπορούμε να ταυτίσουμε τον Γιανίτσαρο με τον Διόνυσο μας λέει ο ίδιος μελετητής.

Προς επίρρωση των λεγομένων του, ο Τ.Μπάιτσης, χρησιμοποιεί ανάλογο επιχείρημα από το «Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό του Ελευθερουδάκη» και το λήμμα Διονυσιάδες, όπου αναφέρεται : «Διονυσιάδες. Μικραί νησίδες απέναντι του ΒΑ

⁴⁰Ζάλιου Χρήστου (zaliiosparadosi.blogspot.gr), Η ονομασία του εθίμου Μπούλες της Νάουσας, 29/9/2008.

⁴¹ Βαλσαμίδη Εμμανουήλ, Ψηφίδες, τομ. 3 (Ιστορικά Τοπικά), Νάουσα 2009, σελ.210.

⁴²Βαλσαμίδης Εμμανουήλ, Συνέντευξη στην Ελπίδα Πιτάκη (newsbeast.gr), Νάουσα, Φεβρουάριος 2017.

αγκώνος της Κρήτης, αίτινες νυν κατά παραφθορά λέγονται Γιανιτσάδες και Γιανίτσαροι.»⁴³

Ο δάσκαλος Δημητριάδης Δημ. σε άρθρο του στη φωνή Ναούσης στις 27-2-1955 γράφει ότι η ονομασία γενίτσαρος μπήκε για να ξεγελά τους Τούρκους. Απλοϊκή ερμηνεία, αλλά ίσως όχι και τόσο απίθανη, τουλάχιστον εν μέρει.

Πάντως, οι χορευτές σε καμιά περίπτωση δεν έχουν σχέση με τους γενίτσαρους της Οθωμανοκρατίας, ούτε από άποψη σημασιολογική, ούτε από άποψη ενδυματολογική (κλεφταρματωλίτικη φορεσιά). Ωστόσο, την ύπαρξη του όρου «Γενίτσαρος» στην ονομασία του εθίμου, υποστηρίζουν και άλλοι μελετητές, όπως και άνθρωποι που ασχολήθηκαν παλαιότερα με το έθιμο.

Όπως και να χει, κατά γενική ομολογία, η άποψη που επικρατεί στην κοινή γνώμη είναι πως οι Μπούλες ονομάζονται Γενίτσαροι και πως η Νύφη είναι η μία και μοναδική μορφή στο έθιμο που καλείται Μπούλα. Ωστόσο και οι δύο μορφές έχουν διακριτό ρόλο στο έθιμο και η βαρύτητα δεν πρέπει να δοθεί τόσο στην ονομασία τους, όσο στην τέλεση και τους συμβολισμούς του εθίμου και τον ρόλο του καθενός.

Απόκριες 1908. Και οι Μακεδονομάχοι γλεντούσαν στα πλαίσια του εθίμου.

⁴³Μπάιτση Τάκη, Γιανίτσαροι και Μπούλες της Νιάουσας, Θεσσαλονίκη 2001, σελ.25.

Η ενδυμασία και τα εξαρτήματά της

Η ενδυμασία της «Μπούλας», είναι αυστηρά καθορισμένη και πολύ περίπλοκη.

Αποτελείται καταρχήν από την φουστανέλα, η οποία διαφέρει από την παραδοσιακή νοτιοελλαδίτικη φουστανέλα καθώς είναι πιο κοντή, πάνω από το γόνατο και οι πιέτες της αυξομειώνονται ανάλογα με την σωματική διάπλαση και την οικονομική δυνατότητα του χορευτή. Στην Νάουσα οι πιέτες λέγονται «λαγκιόλια» και ποικίλλουν από 250 έως 400.⁴⁴

Σκηνή από το ντύσιμο της Μπούλας, διακρίνονται η φουστανέλα και η κοντέλα.

Ακόμη, η φορεσιά περιλαμβάνει την κοντέλα, που είναι φαρδυμάνικο πουκάμισο, κεντημένο στο στήθος με κόκκινη ή άσπρη μεταξωτή κλωστή σε σχέδιο ψαροκόκκαλου, αλλά και στο γιακά και την άκρη των λεύτερων μανικιών, τα οποία φέρουν επιπλέον κέντημα στο ξεκίνημά τους.⁴⁵ Σε πολλές περιπτώσεις, για απλοποίηση του ντυσίματος η κοντέλα και η φουστανέλα αποτελούν ενιαίο ένδυμα.

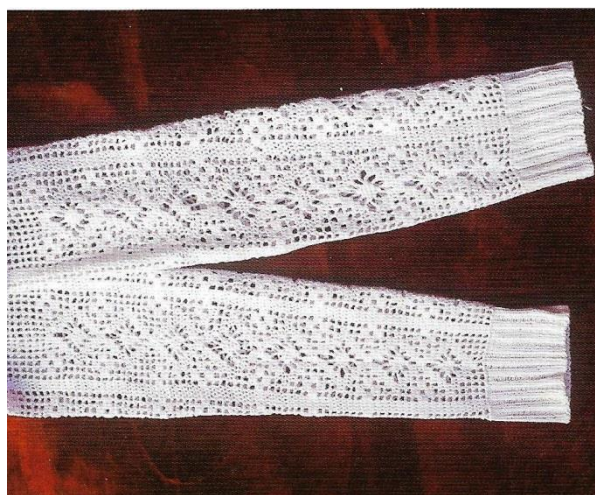
⁴⁴Ζιώτα Θεοδώρου, Οι Μπούλες της Νάουσας από την φυλετική μύηση στην διονυσιακή λατρεία, Νάουσα 2003, σελ.41.

⁴⁵Μπαίτση Τάκη, Γιανίτσαροι και Μπούλες της Νιάουσας, Θεσσαλονίκη 2001, σελ.39.

Κάτω από την κοντέλα, υπάρχουν τα λεγόμενα «μανικάκια», πλεκτά βαμβακερά μανίκια, λευκού χρώματος. Πιάνουν από τον ώμο μέχρι τον καρπό.

Η φορεσιά συμπληρώνεται με το «πισλί», που είναι ένα είδος φέρμελης, δηλαδή γιλέκου, φτιαγμένο από βελούδινο ή εξαιρετικό μάλλινο ύφασμα εισαγωγής. Συνήθως είναι κεντημένο με γαϊτάνια, τριτίρια και καρμάδες (είδη βελόνας) με χρυσοκλωστή.

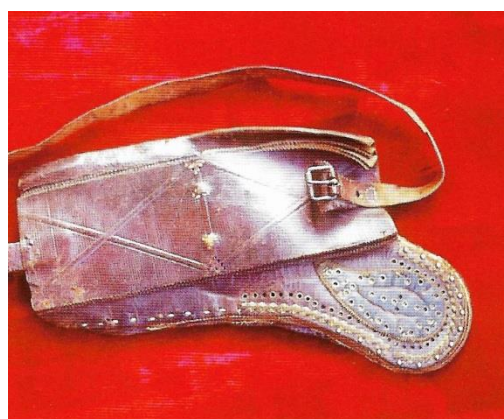
Ακόμη, το μωραϊτικό ζουνάρι που υπάρχει στην μέση της Μπούλας, είναι με άσπρες και λιλά ρίγες (λόντρες), υφασμένο από μετάξι και βαμμένο με φυσική μπογιά, ενώ στην άκρη του έχει κρόσσια που πέφτουν επάνω στην φουστανέλα.⁴⁶

Τα πλεκτά μανικάκια και το μωραϊτικό ζωνάρι της Μπούλας.

Το «σελιάχι» μπαίνει πάνω από το ζουνάρι. Είναι φτιαγμένο από πολλά στρώματα κεντημένου δέρματος (πετσιού) και το χρησιμοποιούν οι Μπούλες σαν πορτοφόλι ή θήκη για καλαμάρι, κουμπούρι (πιστόλι), μαχαίρια (παπόνια) κ.ά.

Όπως μας ενημερώνει ο λαογράφος Τάκης Μπαίτσης : «*Το μόνο ξενικό στην τοπική στολή του Γιανίτσαρου (Μπούλας) είναι το ταραμπουλο, ζωνάρι φτιαγμένο από καθαρό μετάξι σε ύφανση αδίμιτη και σχέδιο ανατολίτικο, που υφάδι και στυμόνι μας δίδουν μικρά τετραγωνάκια. Το μάκρος του είναι περίπου 3.60 μέτρα και*

Το σελιάχι

⁴⁶Μπαίτσης Τάκης, Γιανίτσαροι και Μπούλες της Νιάουσας, Θεσσαλονίκη 2001, σελ.40.

το φάρδος του 0.90 μέτρα περίπου. Είναι τρίφυλλο και κάθε φύλλο διαφέρει στο στιμόνι. Μεταξύ τους είναι ραμμένα σε ψαροκόκκαλο. Από τους Τούρκους φοριόταν σαν σαρίκι. Υπήρχαν πολλά ζωνάρια στη Νάουσα. Το πιο ωραίο και φημισμένο, λέγεται ότι ήταν του οπλαρχηγού Καρατάσου.»⁴⁷ Το ταράμπουλο, καλύπτει τελείως το κεφάλι του χορευτή και το τελειώμά του, φτάνει μέχρι την μέση καλύπτοντας μεγάλο μέρος της πλάτης.

Ασημικά

Εντύπωση προκαλεί το γιλέκο με τα ασημικά που φορούν οι Μπούλες στον θώρακα και φέρει επάνω εκτός από εκατοντάδες νομίσματα, φυλαχτά, σταυρούς και περίτεχνα κοσμήματα. Ειδικότερα στο λαιμό, φοριέται το γιορντάνι, περίτεχνο κόσμημα που τυλίγει τον λαιμό και καταλήγει σε αλυσιδίτσες από όπου κρέμονται διάφορα νομίσματα ή πολύτιμοι λίθοι.⁴⁸ Ο ασημένιος θώρακας παρακάτω αποτελείται από πυκνά ραμμένα παλιά νομίσματα και ρούπια, πάνω σε ένα είδος γιλέκου, ραμμένα σε αλυσίδες σειρά σειρά.

Τα νομίσματα, ως μέταλλο, έχουν «δύναμη μυστική απ' όπου η χρήσις των σε λογής μαγικές πράξεις και στο φόβισμα των δαιμόνων».⁴⁹ Ο μεταλλικός ήχος που παράγεται από την κρούση τους κατά την διάρκεια των τελετουργικών χορών τους ή του κουνήματος του στήθους ή του χοροπηδήματος έχει αποτρεπτικές ιδιότητες. Ο μεταλλικός ήχος κατά τις πανάρχαιες δοξασίες αποδιώχνει το κακό.⁵⁰

Την εντυπωσιακή εικόνα του θώρακα με τα ασημικά συμπληρώνουν, τα φυλαχτά ή χαϊμαλιά που φέρουν οι Μπούλες στον θώρακα. Πρόκειται για μεταλλικά, αργυρά εικονίδια της Παναγίας και άλλων Αγίων, κυρίως στρατιωτικών (π.χ. Άγιος Γεώργιος, Άγιος Δημήτριος) που είναι κι αυτά ραμμένα στο γιλέκο της φορεσιάς. Όπως διαβάζουμε στο βιβλίο του Θ.Ζιώτα: « Πιθανόν να έχουν πάρει την θέση των περιαιμάτων δηλαδή των φυλαχτών της αρχαίας Ελλάδας όπου οι νεαροί φορούσαν την εικόνα του Ηρακλή ως φυλαχτό». Η συνήθεια να κρεμούν επάνω τους εικονίδια θεών, συναντάται αρκετά διαδεδομένη κατά την διάρκεια εορτών στην αρχαία

⁴⁷ Μπάιτση Τάκη, Γιανίτσαροι και Μπούλες της Νιάουσας, Θεσσαλονίκη 2001, σελ.49.

⁴⁸ Ζιώτα Θεοδώρου, Οι Μπούλες της Νάουσας από την φυλετική μύηση στην διονυσιακή λατρεία, Νάουσα 2003, σελ.43.

⁴⁹ Λεκατσά Παναγή, Η καταγωγή των θεσμών των εθίμων και των δοξασιών, Εκδ. Βιβλίου Νεοελληνικού Λόγου, Αθήνα 1951, σελ. 97.

⁵⁰ Κακούρη Κατερίνας, Διονυσιακά, Εκδ. Ιδιοθέατρον, Αθήνα 1997, σελ. 14.

Ελλάδα.⁵¹ Ο Ηρόδοτος αναφέρει ότι ο Ανάχαρσις έκανε μια θυσία στην Κυβέλη, μητέρα των θεών, κρατώντας τύμπανο και έχοντας μικρά εικονίσματα της θεάς κρεμασμένα επάνω του.⁵² Επάνω στον θώρακα υπάρχει ραμμένος ένας μεταλλικός αργυρός σταυρός, σύμβολο κι αυτό προστασίας, ευρύτατα γνωστό στον ελλαδικό χώρο.

Σκηνή από το ντύσιμο. Διακρίνεται καθαρά ο θώρακας, με τα φυλαχτά και τον σταυρό.

Φυλαχτό με τον Αγ. Γεώργιο και Σταυρούί.

⁵¹ Ζιώτα Θεοδώρου, *Οι Μπούλες της Νάουσας από την φυλετική μύηση στην διονυσιακή λατρεία*, Νάουσα 2003, σελ.45.

⁵² Ηρόδοτου, *Ιστορίαι*, Δ 76.

Στο πίσω μέρος του γιλέκου υπάρχουν ραμμένα περίτεχνα κοσμήματα, φλουριά και σταυρωτά κiuστέκια που δίνουν μια πολύ εντυπωσιακή εικόνα στην πλάτη των χορευτών. Στην παρακάτω φωτογραφία (Καθαρά Δευτέρα 2018) που απεικονίζονται οι Μπούλες χωρίς τον «πρόσωπο», όπως είναι τις δύο Δευτέρες του εθίμου, φαίνεται η ποικιλομορφία των κοσμημάτων της πλάτης, που ποικίλλει ανάλογα με το γούστο και την οικονομική δυνατότητα του κάθε χορευτή.

Τα κοσμήματα της πλάτης. Διακρίνεται και η ζώστρα της φουστανέλας.

Επάνω από την φουστανέλα υπάρχουν κι άλλα κοσμήματα, η λεγόμενη ζώστρα που αποτελείται κυρίως από αλυσίδες και νομίσματα, δίνοντας μια πιο αργοντική εικόνα στην φουστανέλα που περιβάλλει.

Στα πόδια οι Μπούλες φορούν τις «μπέτσφες», ένα είδος χοντρής άσπρης κάλτσας που είναι κολλητή στο πόδι του χορευτή από τον μηρό μέχρι τον αστράγαλο, και από εκεί και κάτω φορούν τα «σκουφούνια» που είναι άσπρες μάλλινες κοντές κάλτσες, που υφαίνονται από τις νοικοκυρές από κατάσπρο μαλλί.

Την μονοτονία της άσπρης εικόνας του ποδιού, σπάζουν οι «βουδέτες», που δεν είναι άλλο από υφασμάτινες ταινίες, σαν καλτσοδέτες, που καταλήγουν σε μαύρες πυκνές φούντες.⁵³

Ως υπόδημα οι μπούλες φοράνε τσαρούχια, ενώ αναπόσπαστο κομμάτι της φορεσιάς αποτελεί και ένα είδος μεταλλικού σπαθιού, η «πάλα».

Ο Πρόσωπος

Όταν μιλάμε για τον «πρόσωπο», όπως αποκαλείται στην Νάουσα, μιλάμε για το προσωπίο (μάσκα) που φέρουν οι Μπούλες. Πρόκειται για ένα κέρινο λευκό προσωπίο με πολύ μικρές εγκοπές στα μάτια και το στόμα. Έχει ζωγραφιστά φρύδια, βλεφαρίδες, έντονα κόκκινα μάγουλα και χείλη και μια χρυσή βούλα στο μέτωπο. Ακόμη, φέρει χοντρό μαύρο τσιγκελωτό μουστάκι με χρυσές λεπτομέρειες, κατασκευασμένο από τρίχες ουράς αλόγου.

Η σημασιολογία του προσώπου φέρει κι αυτή πολλές ερμηνείες. Αρχικά εύκολα μπορούμε να κατανοήσουμε πως πρόκειται για ένα νεκρικό προσωπίο. Επειδή το έθιμο πραγματοποιούνταν στα πλαίσια των ανθεστηρίων, για τον ερχομό της άνοιξης, μπορούμε να υποθέσουμε, πως το λευκό χρώμα συμβολίζει την νεκρότητα της χειμωνιάτικης φύσης εν αντιθέσει με το ζωνρό κόκκινο στις παρειές που θα μπορούσε να συμβολίζει την ανάσταση της φύσης με τον ερχομό της άνοιξης. Το μουστάκι θα μπορούσε να ερμηνευτεί ως ένα κατ' εξοχήν γονιμικό και διονυσιακό σύμβολο.

Σε μια άλλη ανάγνωση, αν υποθέσουμε πως το έθιμο είναι μια κατ' εξοχήν αναπαράσταση τελετής φυλετικής μύησης, όπως ο Θ. Ζιώτας υποστηρίζει, το λευκό χρώμα συμβολίζει τον πλασματικό ή μυητικό θάνατο του μύστη που σε κάθε μύηση στα αρχαία χρόνια αποτελούσε βασική προϋπόθεση και καθιερωμένη συνήθεια.⁵⁴ Σε αντίθεση με αυτό, το κόκκινο είναι το χρώμα της ζωής και της αναγέννησης. Αυτόν τον συνδυασμό και τον συμβολισμό των δύο χρωμάτων που δηλώνουν τον θάνατο και την ζωή, τον εντοπίζουμε επίσης σε ένα μοιρολόι της Μακεδονίας:

*«Τράβα μάναμ' του σάβανου να ιδής το πρόσωπό μου
κι αν είμι άσπρους κόκκινους σκύψι κι αγκάλιασε με*

⁵³ Μπάιτση Τάκη, Γιανίτσαροι και Μπούλες της Νιάουσας, Θεσσαλονίκη 2001, σελ.40.

⁵⁴ Ζιώτα Θεοδώρου, Οι Μπούλες της Νιάουσας από την φυλετική μύηση στην διονυσιακή λατρεία, Νάουσα 2003, σελ.34.

κι αν είμι μαύρους κι άραχνους τράβα κι σκέπασέ μι.»⁵⁵

Την νεκρική όψη, αποδίδουν πιστά τα ασχημάτιστα μάτια και το στόμα του προσώπου.

Η χρυσή βούλα στο κέντρο του μετώπου, υποθέτουμε πως είναι θιασικό σύμβολο, καθώς όπως διαβάζουμε «*οι μνημένοι έφεραν σημάδι το οποίο αποκτούσαν κατά την διάρκεια της μύησης*».⁵⁶ Ακόμη, στην ίδια μελέτη αναφέρεται πως το μουστάκι είναι επί της ουσίας κέρατα τάυρου, των οποίων ο σχηματισμός θυμίζει μουστάκι και είναι καθαρά διονυσιακά σύμβολα.

Στο πέραςμα του χρόνου η ακριβής σημειολογία του προσώπου της Μπούλας χάθηκε και ο καθένας έδινε τη δική του ερμηνεία γι αυτήν, ενδεχομένως για να συμβαδίζει και με την ηθική και τις αντιλήψεις κάθε εποχής.

Είναι ευρέως γνωστή στην Νάουσα και, σίγουρα αφορά την πολύ πρόσφατη ιστορία του εθίμου, από προφορικές πηγές και αφηγήσεις η αντίληψη πως το λευκό χρώμα του προσώπου συμβολίζει για τους Έλληνες την διάρκεια της τουρκοκρατίας και της σκλαβιάς από τους Οθωμανούς (500 χρόνια) και το έντονο κόκκινο χρώμα την Ανάσταση του Γένους και την απελευθέρωσή του. Το χοντρό μουστάκι, σύμφωνα με τις ίδιες αφηγήσεις αντικατοπτρίζει την παλικαριά και τον ηρωισμό των Ελλήνων και η χρυσή βούλα στο μέτωπο την «χρυσή μέρα» της απελευθέρωσης και της ένωσης της Μακεδονίας με την μητέρα Ελλάδα, που επιτεύχθηκε εν τέλει το 1912.

Ο Πρόσωπος

⁵⁵ Καυάλη Γερασίμου, Λαογραφικά εκ Μακεδονίας, τόμος ΣΤ', σελ.533.

⁵⁶ Ζιώτα Θεοδώρου, Οι Μπούλες της Νάουσας από την φυλετική μύηση στην διονυσιακή λατρεία, Νάουσα 2003, σελ.36.

Η ΦΟΡΕΣΙΑ ΤΗΣ ΜΠΟΥΛΑΣ

(Στην φωτογραφία ο Δημοσθένης Παπαδόπουλος)

Η ενδυμασία της Νύφης

Η φορεσιά της Νύφης- Μπούλας έχει αρκετά κοινά με την αστική γυναικεία ενδυμασία της Νάουσας, όντας βέβαια αρκετά πιο απλή. Αξίζει να ξανα-αναφερθεί πως τον ρόλο της νύφης υποδύεται αυστηρά άντρας, καθώς στο έθιμο δεν επιτρέπεται να συμμετέχουν γυναίκες.

Η Νύφη φορά το μεσοφόρι, που στις περισσότερες περιπτώσεις έχει μεγάλο στεφάνι- φουρώ για να δίνει όγκο το φόρεμα, στο λαιμό φορά δύο χρυσοκεντημένες τραχηλιές και τα φλουριά που ποικίλλουν ανάλογα με το γούστο και την οικονομική δυνατότητα του κάθε χορευτή (στις περιπτώσεις που η φορεσιά είναι προσωπική).

Πάνω από το μεσοφόρι η νύφη φορά το λουλουδάτο νυφικό της φόρεμα, τα κασμιρένια χρυσοκεντημένα μανικάκια και λευκά γάντια ως είθισται στις νύφες.

Στην μέση της φέρει την μεταξωτή ζώστρα, ένα παραλληλόγραμμο ύφασμα, που με τα κρόσσια του δίνει πολύ εντυπωσιακή εικόνα. Πάνω από τη ζώστρα φορά τη ζώνη με το «κολάνι», ένα περίτεχνο μεταλλικό τελείωμα που κλείνει την ζώνη συνδέοντας τις δύο πλευρές. Πάνω στη ζώνη η Νύφη φέρει δεμένο κι ένα άσπρο μαντήλι.

Πάνω από το φόρεμα, στην φορεσιά υπάρχει το γιλεκάκι, ένα είδος επενδύτη, η λεγόμενη «σιαλταμάρκα», που είναι χρυσοκεντημένη γύρω γύρω με περίτεχνα σχέδια.

Τέλος, η νύφη - Μπούλα φορά τον «πρόσωπο», το δικό της προσωπίο, που πέρα από τα στρογγυλεμένα κόκκινα μάγουλα και την έλλειψη του μουστακιού, ισχύει ό,τι έχει λεχτεί παραπάνω και για τον πρόσωπο της Μπούλας. Κατά τα άλλα, η μορφή, τα χρώματα και οι συμβολισμοί του είναι τα ίδια. Στο κεφάλι η νύφη φέρει πολλά και πολύχρωμα λουλούδια τόσο πάνω στο κεφάλι όσο και γύρω από το προσωπίο της, κορδέλες και τούλια που καλύπτουν το κεφάλι του χορευτή.

Στην επόμενη σελίδα, παρουσιάζεται, η φορεσιά της Νύφης και τα εξαρτήματά της. Στην φωτογραφία απεικονίζεται ο γράφων, τις Απόκριες του 2018.

Η ΦΟΡΕΣΙΑ ΤΗΣ ΝΥΦΗΣ

Η τέλεση του εθίμου

Το έθιμο της Νάουσας, όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, λαμβάνει χώρα την Κυριακή της Αποκριάς, την επομένη της Δευτέρα, καθώς και την Κυριακή της Τυροφάγου και την Καθαρά Δευτέρα εκάστου έτους.

Το ντύσιμο

Η προετοιμασία του εθίμου αρχίζει πολύ πριν από την Αποκρία. Συγκέντρωση των κοσμημάτων και των τμημάτων της φορεσιάς μαζεύονται πολύ καιρό πριν, έτσι ώστε όλα να ναι έτοιμα την περίοδο της Αποκριάς.

Παλαιότερα το ντύσιμο ξεκινούσε από το Σάββατο το βράδυ και ήταν πολύ κουραστικό, καθώς τελείωνε νωρίς το πρωί της Κυριακής. Τα νομίσματα και τα κοσμήματα ράβονταν ένα-ένα επάνω στο γιλέκο και η διαδικασία ήταν αρκετά πιο κουραστική από την σημερινή. Μόλις τελείωνε το ντύσιμο, ερχόταν ένας ειδικός για να δέσει το ζωνάρι ταράμπουλο στο κεφάλι του χορευτή στερεώνοντας και τον πρόσωπο, διαδικασία που απαιτούσε ιδιαίτερη τέχνη και χρόνο.⁵⁷ Σήμερα, η διαδικασία έχει απλοποιηθεί καθώς όλο το «ταράμπουλο» ράβεται και δένεται πάνω σε ένα σκουφάκι μαζί με το προσωπίο και μένει σταθερό, όπως και τα ασημικά του θώρακα ράβονται με αλυσίδες επάνω στο γιλέκο και είναι μόνιμα εκεί.

Η διαδικασία του ντυσίματος απλοποιήθηκε, χωρίς ωστόσο να χάσει την δυσκολία και την αίγλη της. Οι μπούλες ξεκινούν να ντύνονται από νωρίς το πρωί και επειδή ακριβώς δεν είναι απλή διαδικασία, στο ντύσιμο βοηθούν παλιοί χορευτές, τεχνίτες και φυσικά οι γυναίκες του σπιτιού που με την φιλοκαλία τους και την προσοχή στις λεπτομέρειες, δίνουν την εντυπωσιακή τελική εικόνα.

Το μάζεμα

Οι «Μπούλες», έτοιμες ντυμένες, ακούγοντας τον λυπητερό ήχο του ζουρνά και το βαρύ χτύπημα του νταουλιού κάτω από το σπίτι τους, βγαίνουν στο μπαλκόνι. Οι οργανοπαίκτες σε όλη την διάρκεια του μαζέματος του μπουλουκιού (της ομάδας δηλαδή των χορευτών), παίζουν την ίδια λυπητερή μελωδία που στην Νάουσα καλείται «Ζαλιστός», που δεν είναι άλλο παρά ένας ελεύθερος ρυθμικός σκοπός.

⁵⁷Μπάιτη Τάκη, Γιανίτσαροι και Μπούλες της Νάουσας, Θεσσαλονίκη 2001, σελ.57.

Στον ήχο του, ο χορευτής που βρίσκεται στο μπαλκόνι, σηκώνει με ανάταση τα χέρια του και κουνάει το στήθος του προκαλώντας με τα ασημικά του θώρακα ένα χαρακτηριστικό μεταλλικό ήχο. Αυτή την πράξη ανταποδίδει και το υπόλοιπο μπουλούκι που βρίσκεται στην είσοδο από το σπίτι του χορευτή. Αυτό επαναλαμβάνεται τρεις φορές και πρόκειται για μια επικοινωνιακή πράξη χαράς για την συνάντηση και την αποδοχή από τους υπόλοιπους χορευτές.⁵⁸

Αφού η Μπούλα αποχαιρετήσει του οικείου της, βγαίνοντας από το σπίτι, κάνει τρεις φορές τον σταυρό της, προχωρά προς το υπόλοιπο μπουλούκι και χαιρετά τον αρχηγό του μπουλουκιού και γενικότερα κάθε «μπούλα» ξεχωριστά, αναπηδώντας στον αέρα τρεις φορές. Έτσι χαιρετά και κάθε γνωστό της και γενικότερα όποιον θέλει να χαιρετήσει.⁵⁹

Το «κάλεσμα» και ο χαιρετισμός της Νύφης είναι διαφορετικός. Χωρίς να βγεί στο μπαλκόνι, κάνει τον σταυρό της τρεις φορές, υποκλίνεται στην είσοδο του σπιτιού τρεις φορές και βγαίνει από το σπίτι φιλώντας το χέρι των οικείων της και όλων των παρευρισκομένων. Κατά το χειροφίλημα, ανοίγει μια από τις δύο τσέπες της που υπάρχουν στο φόρεμα και όλοι της δίνουν χρήματα, τα οποία παλιότερα γίνονταν όπλα και φαγώσιμα γι αυτούς που πολεμούσαν για την λευτεριά της πατρίδας μας επάνω στα βουνά, τόσο επί τουρκοκρατίας όσο και επί Μακεδονικού Αγώνα.⁶⁰ Επί τουρκοκρατίας την Νύφη δώριζαν και οι Οθωμανοί, χωρίς να γνωρίζουν ότι τα χρήματα που δώριζαν θα χρησιμοποιούνταν σαν σφαίρες εναντίον τους.

Αφού μαζέψουν τις Μπούλες, μια-μια από τα σπίτια τους, αφήνοντας τον αρχηγό του μπουλουκιού συνήθως τελευταίο, πιασμένοι δύο δύο όπως και καθ όλη την διάρκεια του μαζέματος, κατευθύνονται στο Δημαρχείο για να πάρουν την άδεια.

Στο Δημαρχείο

Αφού φτάσουν οι Μπούλες στο Δημαρχείο, το Κονάκι του Μουντίρη (Τούρκου Διοικητή) στα χρόνια της τουρκοκρατίας, κάνουν τρεις φορές τον γύρο της πλατείας μπροστά από το κτήριο και, αφού χαιρετήσουν μια φορά τινάζοντας

⁵⁸Ζιώτα Θεοδώρου, Οι Μπούλες της Νάουσας από την φυλετική μύηση στην διονυσιακή λατρεία, Νάουσα 2003, σελ.53.

⁵⁹Ζιώτα Θεοδώρου, Οι Μπούλες της Νάουσας από την φυλετική μύηση στην διονυσιακή λατρεία, Νάουσα 2003, σελ.54.

⁶⁰Μπάιτση Τάκη, Γιανίτσαροι και Μπούλες της Νάουσας, Θεσσαλονίκη 2001, σελ.58.

αγέρωχα το στήθος τους, γέρνοντας προς τα πίσω χωρισμένες σε δυάδες (η Νύφη κάνει υπόκλιση με τα χέρια στην μέση), ανεβαίνει στο Δημαρχείο ο αρχηγός του μπουλουκιού μαζί με την Νύφη για να πάρει την άδεια του Δημάρχου να χορέψει με το μπουλούκι του στους δρόμους της πόλης. Ο Δήμαρχος, αφού δωρίσει χρήματα στη Νύφη, δίνει την άδεια ως είθισται για να τελεστεί το έθιμο. Ο αρχηγός επάνω στο Δημαρχείο βγάζει το προσωπείο του για να τον αναγνωρίσει ο Δήμαρχος.

Αυτό γίνεται σε ανάμνηση της διαδικασίας που γινόταν επί οθωμανοκρατίας, όπου ανέβαιναν στο Κονάκι του μουντίρη ένας-δύο φιλήσυχοι Ναουσαίοι ντυμένοι (μαζί με την Νύφη που δεν εμφάνιζε το πρόσωπο της), οι οποίοι έβγαζαν τον «πρόσωπο» τους για να τους αναγνωρίσει ο τούρκος διοικητής και να τον διαβεβαιώσουν *«ότι όλοι άντρες του μπουλουκιού είναι φιλήσυχοι Ναουσαίοι χορευτές και ότι είναι δύσκολο να βγάλουν τα προσωπάδια τους, γιατί χαλά το δέσιμο.»*⁶¹

Γεγονός πάντως είναι, πως την περίοδο της Αποκριάς, κατέβαιναν από το βουνό πολλοί αντάρτες και πολεμιστές, οι οποίοι «κάτω από τον πρόσωπο» έβρισκαν την ευκαιρία να μπουνε στην πόλη να δούνε τους δικούς τους, να διασκεδάσουν, να μαζέψουν δυνάμεις, αλλά και να εφοδιαστούν και πάλι (παρατίθεται στο τέλος της εργασίας χαρακτηριστικό διήγημα) για να πολεμήσουν με τους Οθωμανούς και τους κομιτατζήδες αργότερα επάνω στο όρος Βέρμιο.

Αφού ο δήμαρχος, πρώτος άρχοντας, δώσει την άδεια, ο αρχηγός βγαίνει στο παράθυρο του Δημαρχείου και τρεις φορές τινάζεται αγέρωχα σηκώνοντας τα χέρια του ψηλά, δίνοντας το μήνυμα πως η άδεια δόθηκε, με το μπουλούκι από κάτω να ανταποδίδει τον χαιρετισμό.

Χορεύοντας στους δρόμους της πόλης

Αμέσως ο ρυθμός του ζουρνά αλλάζει και παίζεται η πρώτη πατινάδα (δρομικός χορός όπου φέρει τον τίτλο «Κάτω στην Ροίδω»). Αμέσως μετά ακολουθούν, ένας κυκλικός χορός όπου πρώτος χορεύει ο αρχηγός του μπουλουκιού και ένας δεύτερος πολύ συγκεκριμένος χορός, που πρώτη χορεύει η Νύφη. Πρόκειται για τον χορό «Μακρυνίτσα» που αποτελεί ένα μοιρολόι για το ολοκαύτωμα της Νάουσας από τους Οθωμανούς το 1822.

⁶¹Μπάιτση Τάκη, Γιανίτσαροι και Μπούλες της Νιάουσας, Θεσσαλονίκη 2001, σελ.60

Μετά τους χορούς στο Δημαρχείο, το μπουλούκι φεύγει και ξεκινά την πορεία του μέσα στους δρόμους και τις πλατείες της πόλης. Όσο το μπουλούκι «προχωρά», οι πατινάδες εναλλάσσονται σε συγκεκριμένα σημεία και οι χορευτές χορεύουν συνεχώς με τα σπαθιά (πάλες) στον αέρα κρατώντας τις ανάποδα. Μόλις η μουσική γίνει γρήγορη, οι Μπούλες πιάνουν τα σπαθιά τους κανονικά και τα χτυπούν ρυθμικά σε ζευγάρια αλλάζοντας θέσεις και κάνοντας περιστροφικές δρομικές κινήσεις.

Στα σταυροδρόμια και στις πλατείες, που αποτελούν καθιερωμένες στάσεις του μπουλουκιού (με την σειρά : Δημαρχείο, Τριώδι, Καμένα, Πουλιάνια, Πόντος, Κιόσκι, Αϊ Γιώργης, Αλώνια) χορεύουν κυκλικούς χορούς με τον πρωτοχορευτή να αλλάζει σε κάθε χορό. Κάθε «Μπούλα» χορεύει πρώτη συνήθως στη στάση- σταθμό που είναι πιο κοντά στο σπίτι της. Η Μπούλα-«Νύφη» χορεύει πρώτη δύο φορές, μια στο Δημαρχείο και μια στον χώρο σφαγής «Κιόσκι», όπου χορεύει ή την «Μακρυνίτσα» (μοιρολόι) ή τον χορό «της Σούδας» στο «Κιόσκι».

Αλώνια

Αφού φτάσουν στη περιοχή που ονομάζεται Αλώνια, οι «Μπούλες» βγάζουν τα προσωπεία τους. Πλέον, χωρίς τον «πρόσωπο» μπορούν να φάνε κάτι που τους προσφέρεται από τα γειτονικά σπίτια και να πιούνε νερό ευκολότερα.

Στην πλατεία των Αλωνιών μπορούν να μπουνε στον κύκλο και να χορέψουν τόσο παλιοί χορευτές, «παλιές Μπούλες», όπως ακούγεται στην Νάουσα, όσο και απλοί πολίτες που ακολουθούσαν το μπουλούκι και θέλουν να χορέψουν. Το ρεπερτόριο είναι εδώ πιο ελεύθερο καθώς ακούγονται και διάφορα Τσάμικα κ.ά.

Μετά τα Αλώνια, οι «Μπούλες», πάλι με συγκεκριμένη μουσική και συγκεκριμένο δρομολόγιο, καταλήγουν στην πλατεία Διοικητηρίου σήμερα (περιοχή Καμένα), όπου κατάκοποι στήνουν τον τελευταίο χορό και φεύγουν για τα σπίτια τους, όπου τους περιμένουν οι δικό τους με το τραπέζι γεμάτο καλούδια.

Παλαιότερα, όταν οι «Μπούλες» γύριζαν σπίτι, κοιμόντουσαν ντυμένες σε μια καρέκλα ή ξάπλωναν στο κρεβάτι τυλιγμένοι με ένα λευκό σεντόνι για να μην χαλάσουν την φορεσιά, καθώς οι ώρες της ξεκούρασης είναι λίγες μέχρι την επόμενη ημέρα.

Δευτέρα της Αποκριάς

Τη Δευτέρα το πρωί, μαζεύονται στο σπίτι του αρχηγού παλαιότερα, σήμερα στο διατηρητέο οίκημα που στεγάζεται ο «Όμιλος Γενίτσαροι και Μπούλες», όπου αφού κεραστούν, ξεκινάνε με ελεύθερο πλέον δρομολόγιο, χωρίς τους «προσώπους» και πηγαίνουν στα σπίτια των χορευτών που είναι καλεσμένοι. Εκεί, αφού περάσουν από το τραπέζι που στήνεται για να κεραστούν, εκτός από τους χορούς (ελεύθερο ρεπερτόριο) που θα χορέψουν μαζί με τους οικοδεσπότες, τραγουδούν παλιά τραγούδια της Νάουσας και της Μακεδονίας (π.χ. «Σαν τέτοια ώρα στο βουνό... ο Παύλος πληγωμένος», «Πότε θα ρθουν οι Απόκριες» κ.ά.).

Η μέρα θα τελειώσει, σαν την χθεσινή, στην πλατεία Διοικητηρίου «Καμένα», όπου οι Μπούλες θα χορέψουν έναν τελευταίο «Νιζάμικο» χορό και υψώνοντας και ενώνοντας όλοι μαζί τα σπαθιά τους, δίνουν όρκο πως όποια παρεξήγηση κι αν δημιουργήθηκε, θα ξεχαστεί, λέγοντας : «Ό,τι είπαμε και δεν είπαμε, εδώ να μείνει».

«Σπήλιος»

Το ίδιο πρόγραμμα ακολουθούν οι «Μπούλες» και την δεύτερη Κυριακή και την Καθαρά Δευτέρα, ενώ η μόνη εξαίρεση που οι χορευτές ξαναγίνονται «Μπούλες» είναι η Κυριακή της Ορθοδοξίας, όπου κατευθύνονται προς την περιοχή «Σπήλιος». Εκεί χορεύουν και τους κερνούν σιροπιαστά γλυκά και νηστίσιμες πίτες.

Την Κυριακή της Ορθοδοξίας, οι «Μπούλες» βγαίνουν για να τιμήσουν τους νεκρούς του χαλασμού της πόλης και την επέτειο κήρυξης της Ελληνικής Επανάστασης στην Νάουσα, την Κυριακή της Ορθοδοξίας του 1822.

Η μουσική του εθίμου

Στο παρακάτω κεφάλαιο, αναλύεται η μουσική του εθίμου «Μπούλες». Στο έθιμο, όπως έχει προαναφερθεί, η μουσική από την αρχή μέχρι και το τέλος του είναι πολύ συγκεκριμένη και τυποποιημένη, χωρίς περιθώρια παραλλαγής πλέον. Πρόκειται για μελωδίες και στίχους που ή χορεύονται στα σταυροδρόμια και τις πλατείες ή για δρομικούς χορούς, τις λεγόμενες «πατινάδες».

Στην πορεία του χρόνου, βλέπουμε πως έχουν ενταχθεί στο ρεπερτόριο του εθίμου, πέραν των άλλων, τραγούδια που αναφέρονται σε σημαντικά ιστορικά για το Έθνος γεγονότα ή ακόμα και σημαντικά γεγονότα για την κοινωνία κάθε εποχής. Όπως γίνεται αντιληπτό από τους στίχους των τραγουδιών, οι Ναουσαίοι μέσα από το έθιμο αγκάλιασαν ιστορικές μάχες και γεγονότα που σημάδεψαν την ελληνική ιστορία. Χαρακτηριστικά παραδείγματα, ο «Θούριος» του Ρήγα, η «Μακρυνίτσα», η πατινάδα της «Χοντροσούγκλας» και άλλα τραγούδια που αναφέρονται στην Ελληνική Επανάσταση και τον Μακεδονικό Αγώνα.

Για την μελέτη της μουσικής του εθίμου, παρατίθεται ένα άρθρο του λαογράφου Τ.Μπαίτση με τίτλο «Τα τραγούδια και οι χοροί του Γιανίτσαρου και της Μπούλας» που δημοσιεύτηκε στην Νάουσα τον Ιούλιο του 1999. Όπου η γραμματοσειρά είναι πλάγια στο παρακάτω κεφάλαιο πρόκειται για τον σχολιασμό του λαογράφου για κάθε τραγούδι, χορό και πατινάδα. Οι στίχοι κάθε τραγουδιού, έχουν παρθεί από το βιβλίο του ιδίου «Ο κύκλος της ζωής και το δημοτικό τραγούδι της Νάουσας», που εκδόθηκε από τον «Όμιλο Γενίτσαροι και Μπούλες» στην Νάουσα το 2003. Ενώ σε συγκεκριμένες περιπτώσεις, ο γράφων παραθέτει σχόλιο για ομοιότητες του τραγουδιού με άλλες περιοχές.

(*Στο κείμενο αναφέρονται σχεδόν σε κάθε απόσπασμα του λαογράφου κ. Μπαίτση συγκεκριμένες ονομασίες από σημεία και πλατείες της Νάουσας, που πέραν της ταύτισης μουσικής – τοποθεσίας, δεν αναφέρονται για κάποιον άλλο λόγο. Άξια αναφοράς και η χρήση των όρων Γιανίτσαρος και Μπούλα από τον κ.Μπαίτση, που αναφερόμενος στις «Μπούλες» όπως τις αναφέρουμε στην εργασία, μιλά για «Γιανίτσαρους» και αναφερόμενος στην «Νύφη» (όπως αναφέρεται στην εργασία) μιλά για «Μπούλα» (βλ. κεφάλαιο για την ονομασία του εθίμου).

Ζαλιστός

Μελωδία, για την οποία δε σώθηκε μέχρι τις μέρες μας κείμενο τραγουδιού. Είναι η μελωδία που παίζουν οι ζουρνατζήδες από τη στιγμή που θα αρχίσουν το μάσιμο των παλικαριών που φορούν πρόσωπο μέχρι που θα ολοκληρωθεί το μπουλούκι και εν πομπή θα φτάσει στο κονάκι & σήμερα στην πλατεία του Δημαρχείου. Ο Ζαλιστός λέγεται και Προσκύνημα.

α) Κάτω στη Ρόιδο (πατινάδα)

Είναι η πρώτη πατινάδα που παίζεται έξω από το Δημαρχείο, αμέσως μόλις ο αρχηγός του μπουλουκιού πάρει την άδεια για την τέλεση του εθίμου. Χορεύεται αντικριστά με τα μαντίλια που έχουν δεμένα στα χέρια τους οι Γιανίτσαροι, πριν οι πάλες να βγουν ακόμα από τα θηκάρια τους.

Το ίδιο κομμάτι, με διαφορετική μελωδία, αλλά ίδιους στίχους και περιεχόμενο με μικρές παραλλαγές, συναντάται ως Μπαιντούσκα Θράκης και Συρτός Ασσήρου Θεσσαλονίκης.

Κάτω στη Ρόιδο, στη Ροϊδοπούλα

Τούρκος αγάπησε μια Ρωμοπούλα

κι η Ρωμοπούλα δεν τότε θέλει

κι η σκύλα η μάνα της την προζενεύει.

-Πάρ'τονε, κόρη μου, τον Τούρκο γι' άντρα

να σε φωνάζουν Χανούμ Σουλτάνα.

Πάρ'τονε, κόρη μου, έχει καϊκι,

θα σε πηγαίνει στη Σαλονίκη.

-Πάρ'τονε, κόρη μου, έχει βαπόρι,

θα σε πηγαίνει και ως την Πόλη.

-Δεν τότε θέλω, δεν τότε παίρνω,

πέρδικα γίνομαι, στα όρη φεύγω.

β) Ως πότε παλικάρια (πατινάδα)

Είναι η δεύτερη πατινάδα που χορεύεται από το μπουλούκι εμπρός στο Δημαρχείο. Τώρα θα βρουν οι βαριές πάλες απ' τα θηκάρια τους και θα σπαθίσουν τον αέρα. Είναι ο Θούριος του Ρήγα Φεραίου, έτσι όπως επιβιώνει στη Νάουσα.

Ως πότι, παλικάρια, θα ζούμι στα σινά

μουνάχοι σα λιουντάρια, στις ράχισ στα βουνά.

Σπηλιές να κατοικούμι, να βλέπουμιθηριά,

να φεύγουμ' απ' τον κόσμο για την πικρή σκλαβιά.

Κάλλιο για την πατρίδα κανένας να χαθεί,

να μην κριμάσει φούντα για ζένουν το σπαθί.

Αντρέιοι Μακιδόνις, προσέξατι καλά

δα διώζουμι τους Τούρκους στη Κόκκινη Μηλιά.*

Κάλλιο να 'ναι μιας ώρας ελεύθερη ζουή

παρά σαράντα χρόνια σκλαβιά και φυλακή.

Παπαδιά (χορός)

Είναι ένας από τους σημαντικότερους χορούς της Νάουσας. Ο Μανώλης Βαλσαμίδης σχολιάζοντας τους χορούς στο περιοδικό του Λαππείου Γυμνασίου Νάουσας γράφει για την Παπαδιά:

«Η Παπαδιά είναι ο πιο σπουδαίος χορός του τόπου και απαιτεί επιδέξιο χορευτή. Ξεκινάει αργά, ζεσταίνει σιγά σιγά, συναισθηματικά, το χορευτή και τον ανεβάζει με τα σκιρτήματα και τις εξάρσεις του στην έκφραση βιωμάτων ανερμήνευτων. Η Παπαδιά είναι μέχρις ένα σημείο χορός του πρώτου, ώσπου φτάνει στον «απολυτό» και τότε γίνεται ομαδικός και στη συνέχεια πάλι ατομικός. Οι χορευτές χορεύουν με προτεταμένα χέρια σε στάση ικεσίας, προσφοράς, δοξολογίας, θριάμβου, εκστάσεως.»

Η Παπαδιά, που για πρώτη φορά θα χορευτεί έξω από το Δημαρχείο, είναι σήμερα μια οργανική μελωδία, γιατί δεν διασώθηκαν λόγια μέχρι τις μέρες μας.

Μακρινίτσα (χορός)

Ακολουθεί ο χορός Μακρινίτσα που θα τον σύρει η Μπούλα πάντα έξω από το Δημαρχείο. Είναι ιστορικός χορός, με τον οποίο οι γυναίκες και τα παιδιά της Νάουσας προτίμησαν να πέσουν στα αφρισμένα νερά του καταρράκτη της Αράπιτσας, στους Στουμπάνους, για να μην πέσουν στα χέρια των Τούρκων τις μέρες του μεγάλου χαλασμού, τον αιματοβαμμένο εκείνο Απρίλη του 1822. Αποθανατίστηκε από το λαό, τραγουδιέται και χορεύεται μέχρι σήμερα σε κάθε γλέντι χωρίς σταματημό.

Τρία πουλάκια, αμάν κι αιμάν, κι αν κάθουνταν

στης Νιάουστας το κάστρο & Μακρινίτσα μου, καημό πόχει η καρδίτσα μου-

*Του 'να τηράει, αμάν κι αιμάν, τα Βουδινά**

τ' άλλου τη Σαλονίκη - Μακρινίτσα μου, καημό πόχει η καρδίτσα μου-

Ένα μήλου, αμάν, κι άλλου μήλου, αμάν,

βράδυασιν και πού θα μείνου.

Του τρίτου του, αμάν κι αιμάν, του μικρότιρου

μοιριουλουγάει κι λέει - Μακρινίτσα μου, καημό πόχει η καρδίτσα μου-

Μας πάτησαν, αμάν κι αιμάν, μας χάλασαν,

μας πήραν τις γυναίκες - Μακρινίτσα μου, καημό πόχει η καρδίτσα μου-

Ένα μήλου, αμάν, κι άλλου μήλου, αμάν,

βράδυασιν και πού θα μείνου.

** Βοδενά = η Έδεσσα*

α) Του Σανιδά (πατινάδα)

Αφού χορευτούν στην πλατεία του Δημαρχείου οι παραπάνω χοροί, αλλά και μερικοί άλλοι, όπως ο Νιζάμικος ή ο Τσιάμικος κ.ά (αυτό το κανονίζει πάντα ο

αρχηγός του μπουλουκιού), το μπουλούκι θα ξεκινήσει για το καθορισμένο από την παράδοση δρομολόγιο, με την πατινάδα «Ως τότε παλικάρια» να ακούγεται μέχρι το Τριώδι του Λάμνια. Εκεί οι ζουρνατζήδες αλλάζουν σκοπό και παίζουν την πατινάδα «του Σανιδά». Το τραγούδι αυτής της πατινάδας αναφέρεται σε παλαιότερο κοινωνικό γεγονός της πόλης.

Του μάθατι τι γίνηκιν στου Σανιδά του γάμου

-λέλε, Σούδα μου, μπουλιουντούδα** μου-*

Ήταν νουνός Σαλονικιός, να διατάζει εις του γάμου

-λέλε, Σούδα μου, μπουλιουντούδα μου-

κι ου νουνός αδιάταξιν να χορέψεις μι τη Σούδα

-λέλε, Σούδα μου, μπουλιουντούδα μου-

Κι του νουνό τουνίλιγαν στου όνομα Αναστάση

-λέλε, Σούδα μου, μπουλιουντούδα μου-

Κι ου νουνός αδιάταξιν του μπάλλου να χορέψουν

-λέλε, Σούδα μου, μπουλιουντούδα μου-

Την άδεια σου, Γιώργη μου, να χορέψου μι τη Σούδα

-λέλε, Σούδα μου, μπουλιουντούδα μου-

Κι η Σούδα χόριψιν μι τον Αναστάση μπάλλου

-λέλε, Σούδα μου, μπουλιουντούδα μου-

Δε φταίγουν, μάνα, τα πιντιά, δε φταίγει ούτε ου Αδάμους

-λέλε, Σούδα μου, μπουλιουντούδα μου-

μούν' φταίγει ου πατέρας μου, που μι πάει εις του γάμου

-λέλε, Σούδα μου, μπουλιουντούδα μου-

** υποκοριστικό του ονόματος Αναστασία>Αναστασούδα>Σούδα*

*** μπουλιουντούδα = όμορφη*

β) Της Χοντροσούγκλας ή Στις δεκατρείς του Απριλιού (πατινάδα)

Δεκατρείς νέοι, δώδεκα Κρητικοί και ένας Ηπειρώτης, ενώ έρχονται για βοήθεια στο Μακεδονικό Αγώνα, σκοτώνονται ύστερα από προδοσία στην τοποθεσία που έχει το όνομα Χοντροσούγκλα, έξω από τη Νάουσα. Η λαϊκή μούσα αποθανατίζει το γεγονός. Η μελωδία και το δημοτικό τραγούδι που δημιουργούνται, εντάσσονται στο χορευτικό δρώμενο της Μπούλας. Η πατινάδα παίρνει το όνομά της από τον τόπο του γεγονότος και χορεύεται από το Τριώδι του Λάμνια προς τα Καμμένα.*

*Στις δεκατρείς του Απριλιού, η μέρα ήταν Τρίτη
που φίλιβιν ου αρχηγός τους νέους απ' την Κρήτη.
Πίσσα, μαυρίλα, σκουτινιά ψηλά στη Χοντροσούγκλα
που πολιμούν οι Έλληνες με τα' άγρια τ' αρκούδια.
Αρματωμένοι είμαστανστ' ασήμια, στα σταυρούδια
κι τα τουφέκια που 'πιφταν, μας φαίνονταν τραγούδια.
Δεν τόντιζα**, μανούλα μου, για να μας ξιγυμνώσουν
κι σι ένα μνήμα δικατρείς, για να μας παραχώσουν.
Όποιους δα ζήσει απόυ μας, να πάνει ως την Κρήτη,
να πει εις τις μανούλις μας τη φουβιρή μας λύπη.
Μούν' πες της πως παντρεύτηκα κι πήρα μια γυναίκα,
πήρα την πλάκα πιθιρά, τη μαύρη γης γυναίκα
κι αυτά τα μικρουλίθαρα, αδέρφια κι αζαδέρφια.
Ανάθεμα στον αρχηγό δεν έδουσινπαράδης,
να στείλουμι τις μάνις μας, ν' ανάψουν τις λαμπάδης.*

** Στο γεγονός αναφέρεται με λεπτομέρειες η Θάλεια Σαμαρά στο βιβλίο της «Στο Μακεδονικό Αγώνα», στο κεφάλαιο «Στη ρεματιά της προδοσίας».*

**** τόντιζα = το ήλπιζα**

γ) Πουλιάνα (πατινάδα)

Η Πουλιάνα είναι μια από τις συνοικίες της Νάουσας. Το τραγούδι της πατινάδας αυτής σκιαγραφεί τις αντιθέσεις που υπήρχαν στην πόλη ανάμεσα στους μαχαλάδες (συνοικίες) που δημιουργήθηκαν από την εγκατάσταση στην πόλη χωρικών από τα κατεστραμμένα γύρω χωριά μετά την καταστροφή του 1822. Οι μαχαλάδες είχαν διαφορές μεταξύ τους που έφταναν στο σημείο της πλήρους ενδογαμίας. Η ηρωίδα του τραγουδιού Ρήνα σπάει τον κανόνα, γι' αυτό και η λαϊκή μούσα τραγουδά τον γάμο της. Πρόκειται για ένα από τα δημοφιλέστερα τραγούδια της Νάουσας. Το μπουλούκι χορεύει τη μελωδία της Πουλιάνας από τα Καμμένα μέχρι την Πουλιάνα.

Για παίζ' τι τα νταούλια, βαρέστι τα βιουλιά,

παντρεύτι η Ρήνα, παίρνει τουν Κιχαϊά.

-Τι έχεις καημένη Ρηνούλα&Ρηνούλα-

Τι έχεις κι όλου κλαις κι δε μου το λες.

Όταν μι είπεις έχε γεια κι κίνησις να φύγεις,

Κλονάρι απ' την καρδούλα μου ξικλήρισις κι πήρις.

Γιατί δε μου το λες, μούν' κάθεσε κι κλαις.

Δε σι άριζαντ' Αλώνια, νταϊλιάνα, τ' Αλώνια μαχαλά

μούν' σιάριζι η Πουλιάνα, Ρηνούλα, κι ου γιός του Κιχαγια.

Γιατί δε μου το λες, μούν' κάθεσε κι κλαις.

Τσιάμικος (χορός)

Στη συνοικία της Πουλιάνας είναι το μέρος που θα γίνει στάση. Εδώ το κάθε μπουλούκι θα μείνει για λίγη ώρα και συνήθως, όσοι μένουν σ' αυτή τη συνοικία τους ακολουθούν από το Δημαρχείο, ενώ άλλοι τους περιμένουν με ανυπομονησία εδώ στην Πουλιάνα.

Θα χορευτούν διάφοροι χοροί ανάλογα με την επιθυμία του κάθε παλικάριού. Ανάμεσα σ' αυτούς είναι και η οργανική μελωδία του Τσιάμικου που χορεύεται στην ίδια φόρμα με την Παπαδιά. Είναι χορός με ατομικές πρωτοβουλίες και αυτοσχεδιασμούς για τον πρώτο που σέρνει το χορό και γίνεται ομαδικός προς το τέλος του.

Νιζάμικος (χορός)

Οργανική μελωδία χορού από τις πιο αγαπητές στο χορευτικό ρεπερτόριο των Ναουσαίων. Είναι ένας χορός που οι νεαροί χωρίς πρόσωπο & μέλη του μπουλουκιού-αγαπούν ιδιαίτερα και θα χορευτεί πάμπολλες φορές σε όλες τις στάσεις που θα πραγματοποιήσει το μπουλούκι. Χορεύεται απ' όλους ομαδικά και, όπως για πολλές μελωδίες της Νάουσας συμβαίνει, δεν έχουν σωθεί τα λόγια αυτού του σκοπού.

Του Μιχαήλου (πατινάδα)

Μελωδία πολύ συγγενική με την επόμενη του Υψηλάντη. Το τραγούδι της πατινάδας αυτής με λόγια μεταγενέστερα, σατιρικά, των αρχών του αιώνα μας, χορεύεται στη διαδρομή από την Πουλιάνα για τα Μπατάνια.

Ιψές του μισουνίχτι, κατ' τις η ώρα μια
περάσαν κάτι σιαφλιάνια* απού του μαχαλά.
Κι αυτούς ου Μιχαήλους, μι τα πουλλά μυαλά,
μαζώνει τα κουρίτσια απού του μαχαλά.
Κι αυτούς ου Μιχαήλους πουλεί γκάζι** μι αυγό,
για να πάρει την Ανθούλα βρακί μιταζουτό.
Καρντιά 'που μαύρη ουρνίθα την τηγανίσανε
κι δώσαν του Πιτράκη, να μη χουρίσουνι.
Πλένει κι σιδιρώνει του Πέτρου του βρακί,
του βράδν του απλώνει, του παίρνει του προύι.

* σιαφλιάνια: άτακτα, ζωηρά παιδιά

*** γκάζι: καθαρό πετρέλαιο*

Του Υψηλάντη (πατινάδα)

Η Νάουσα είχε προσχωρήσει πολύ νωρίς στη Φιλική Εταιρεία και όλοι περίμεναν με αγωνία τη «μεγάλη ώρα». Όταν ο Υψηλάντης περνούσε στη Μολδοβλαχία, στην περιοχή της Νάουσας δημιουργείται και τραγουδιέται το παρακάτω τραγούδι που αργότερα ως πατινάδα θα ενταχθεί στο έθιμο της Μπούλας. Περισσότερο λόγιο παρά δημοτικό, το τραγούδι της πατινάδας αυτής που αναφέρεται στον Υψηλάντη δείχνει καθαρά τις αναπτερωμένες κατά την εποχή εκείνη προσδοκίες του ελληνικού λαού τα όνειρα και τις ελπίδες του για λευτεριά. Σήμερα χορεύεται στη διαδρομή από την Πουλιάνα για τα Μπατάνια.

*Ένα μικρό καράβι σηκώνει τα πανιά,
σηκώνει την παντέρα* και πόλεμο ζητά.
Απ' τη Βισσαραβία** του ατμουκίνητου
Θα έρθει μές' την Πόλη, να πει του Χριστιανό
να παψουνε τα κλάμματα, τα αχ, τα βαχ, τα ωχ,
με τον καλόνε πόθο θα έρθουνε και εδώ.
-Τι 'ναι το ζήτημά σου και ήρθες με θυμό
ωσάν αστροπελέκι από τον ουρανό;
-Ζητώ τα Δαρδανέλλια, του όρους του Σινά
ζητώ τουν Άγιου Τάφου κι την Αγιά Σουφκιά.
Κι ακόμα θα ζητήσου τουν Πατριάρχη μας,
που τουν εκρέμασάτι για του ινάτι σας.
Που τουν εκρέμασάτι κι πήρατι φλουριά
κι τώρα τούνε σέρνουν οι Τούρκοι, τα σκυλιά,
στης Πόλης τα σουκάκια κι σ'όλα τα τζαμιά.*

Άγγλοι, Γάλλοι, Αγγλουγάλλοι, προυσέζατε καλά

(ή Αγγλία και Γαλλία προυσέζατε καλά)

δα διώζουμε τους Τούρκους στην Κόκκινη Μηλιά.

Με την κανουνιφόρο θα έρθει μυστικώς

ο μέγας ούτος άνδρας ο πρίγκηψ αρχηγός

κι αυτός ου μέγας άρχων, ου πρίγκηψ αρχηγός,

αν και είνι Έλλην, του Τσάρου ειν' ύπουργός

και εις τουν στόλου όλου ου αρχιναύαρχους.

** παντέρα = σημαία (παντιέρα)*

*** Βεσσαραβία : η ρωσική Μολδαβία, σήμερα ανεξάρτητο κράτος.*

Του Σωτήρα ή Παιδιά σαν θέτε λεβεντιά (χορός)

Το μπουλούκι φθάνει στη συνοικία Καμμένα, όπου η χορευτική διαδικασία θα επαναληφτεί. Ο καπετάνιος του μπουλουκιού θα καθορίσει ποιοι και με ποια σειρά θα σύρουν τους χορούς που επιθυμούν. Είναι άλλωστε και μια ευκαιρία οι οργανοπαίκτες να κερδίσουν κάποια χρήματα, γιατί οι συγγενείς και οι φίλοι κάθε φορά που το δικό τους παιδί σέρνει το χορό, δωρίζουν χρήματα στους οργανοπαίκτες. Ανάμεσα στις μελωδίες που μπορεί να επιλέξει ένας καλός χορευτής είναι αυτή του Σωτήρα.

α. Του Σωτήρα

Κλέφτικος σκοπός που χορεύεται μέχρι σήμερα. Είναι από τους χορούς που προτιμούν οι καλοί χορευτές, μια και αυτός στηρίζεται στην δεξιοτεχνία του πρωτοσυρτή, όπως η Παπαδιά και ο Νταβέλης και ο Τσιάμικος. Από το κείμενο του τραγουδιού αυτής της μελωδίας έχουν διασωθεί ελάχιστοι στίχοι. Συχνά από τους χορευτές ζητιέται ως του Σωτήρη.

Σουτήρα, πας στην Ερημιά,

*Σουτήρα, πας στην Ερημόνα**

μακριά από τα χιόνια του χειμώνα

μι τουνΚουσαντή- γειά σας παλικαράκια-

Ιμένα μι του είπανι

Σουτήρα πάει στην Έρημου,

-γεια σας πιντιά.

**Ερημόνα : η ερημιά του κάμπου ή του βάλτου*

β. Παιδιά σαν θέτε λεβεντιά

Στην ίδια μελωδία τραγουδιέται και χορεύεται το παρακάτω κλέφτικο τραγούδι γνωστό και σε άλλα μέρη της Ελλάδας.

Πιντιάμ', σαν θέλ'τιλιβιντιά κι κλέφτις να γινήτι,

πιντιά μου, κλέφτις στα ψηλά βουνά,

ρουτήσι με, του γέροντα, πιντιά μου, τουν πρώτου καπετάνιου.

Δώδικα χρόνους έκαμα στους κλέφτις καπετάνιους,

ψουμί ζεστό δεν έφαγα, πιντιά μου, γλυκό κρασί δεν ήπια.

-γειά σας πιντιά, έρμα πιντιά& γλυκό κρασί δεν ήπια.

Για φάτι, πιέτι, βρεπιντιά, χατήτι, να χαρούμι,

τούτουν του χρόνου τουν καλό, τον έλλου ποιος τουν ζέρει

για ζούμι για πιθαίνουμι για σι άλλουν κόσμου πάμι.

Μελεκές (χορός)

Χορός ομαδικός που χορεύεται συνήθως από τους μικρούς Γιανίτσαρους, όπως περίπου ο Νιζάμικος. Σαν κείμενο του τραγουδιού έχουν διασωθεί οι παρακάτω στίχοι:

Της Κατίνγκους του φουστάνι

καμιά άλλη δεν του βάνει,

Τιπιλίκι κι νταντέλα*

πάρ'τη μάνα σου κι έλα.

** τιπιλίκι : ολόκληρο το χρυσοκέντητο καπέλο της γυναικείας φορεσιάς της Νάουσας.*

Νταβέλης (χορός)

Έτσι όπως έχει διαμορφωθεί το χορευτικό ρεπερτόριο του εθίμου, ο Νταβέλης είναι ο δεύτερος μετά την Παπαδιά πιο σπουδαίος χορός του θιάσου και απαιτεί επιδέξιο χορευτή. Ξεκινάει αργά, αυτοσχεδιαστικά, με τα δεξιοτεχνήματα που ξέρει ο πρωτοσυρτής. Ο Νταβέλης είναι ως ένα σημείο χορός του πρώτου, ώσπου η μελωδία φτάνει στον απολυτό και τότε ο χορός γίνεται ομαδικός και τελειώνει πάλι με αυτοσχεδιάσματα του πρώτου. Όταν ο χορός γίνεται ομαδικός, οι χορευτές οδηγούνται από τον πρωτοσυρτή σε μια κίνηση κυκλική μεν, αλλά ελεύθερη με προτεταμένα τα χέρια και τελειώνουν κυκλικά, δίδοντας πάλι όλοι τα χέρια, ενώ ο πρωτοσυρτής πραγματοποιεί τα τελευταία δεξιοτεχνήματά του.

Το τραγούδι του Νταβέλη, έτσι όπως διασώζεται στη Νάουσα, είναι το παρακάτω:

Γειά σου, Νταβέλη αρχιληστή

-γειά σου, Χρήστο μου Νταβέλη.

Μας πήρε η μέρα κι η αυγή

-ζύπνα, Νταβέλη αρχιληστή-

γιατί μας πήρε μεσημέρι

-γεια σου, καπιτάν Νταβέλη-

Πούθε θα λημεριάσουμε

-Νταβέλη, θα μας πιάσουνε-

κι όπους η ζουή του θέλει,

πού θα στήσουμε λημέρι

-γεια σου, καπιτάν Νταβέλη.

Άιντι, πέρα σι κείνου το βουνό

μαύρα τα μάτια π' αγαπώ

-γεια σου, καπιτάν Νταβέλη-

ικεί θα στήσουμε λημέρι

-Καραράπη κι Νταβέλη.

Ο Μίλης ο περήφανος (πατινάδα)

Ανάλογα με τον διαθέσιμο χρόνο, μόλις χορέψουν τους χορούς με τη σειρά που ο καπετάνιος του μπουλουκιού καθορίζει, θα ξεκινήσουν πάλι με προορισμό το Κιόσκι, όπου τους περιμένει πολύς κόσμος και πολλοί από τους προύχοντες της πόλης. Η πατινάδα που θα ακουστεί τώρα από την οδό Βασιλέως Κωνσταντίνου & που κάποτε ήταν ο κεντρικός δρόμος της Νάουσας- είναι ο Μίλης ο περήφανος (Μίλης είναι παραφθορά του ονόματος Αιμίλιος).

Ο Μίλης ο περήφανος κι ο Μίλης ο στρατιώτης

σέρνει μουλάρια δώδεκα κι μούλις δεκαπέντε

κι η μούλα η τρανύτιρη, η βαριοφουρτουμένη

απ' του φλουρί δε φαίνονταν κι απ' του μαργαριτάρι.

Όλου τη νύχτα περπατεί κι όλου τη νύχτα πάνει,

να μην τον πιάσει ο κουρνιαχτός, να μην τον ψήση ου ήλιους.

Λέει τραγούντια κλέφτικα κι τα βουνά τα λέει:

-Ισείς βουνά, έρμα βουνά, χουρίς κλιψιό σε ζάτι.

Κι οι κλέφτις σαν τουν άκουσαν, πάνουν κι τουν τσακόνουν.

-Τι λες, τι λες, μπρεκιαρατά, τι λες, μπρεπιζιβέγκη,

βαρέστι τον ντυόμαχιριές κι καταγή να πέσει.

-Ξένοι, από πού είν' η μάνα σου, από πού 'νι ου μπαμπάς σου;

*-Η μάνα μου απ'τα Γιάννινα, μπαμπάς μου απ'τα Μπιτόλια**

έχου αδερφόν τρανύτερον στους κλέφτες καπιτάνιουν.

*Σαν δώσαν κι αγκαλιάστηκαν, τρεις μέρις δε χουρνιούταν**.*

** Μπιτόλια = η πόλη Μοναστήρι, σήμερα στο κράτος των Σκοπίων (Βιτόλια)*

*** χουρνιούταν = χώριζαν*

Της Σούδας* ή της Σιάννας (χορός)

Όταν το μπουλούκι φθάσει στο Κιόσκι, θα γίνει μεγάλος χορός. Θα χορέψουν ξανά την Παπαδιά, τον Νταβέλη, τον Νιζάμικο και ό,τι άλλο επιθυμούν τα παλικάρια. Ανάμεσα στις μελωδίες που συνήθως χορεύει η Μπούλα είναι και αυτή της Σούδας ή της Σιάννας.

Η μελωδία αυτή χορεύεται όπως η Μακρινίτσα και το κείμενο του τραγουδιού είναι το παρακάτω:

Απού τον Παπαράντου ως τον ΆηΛιά

η Σιάννα μας αλλάζει, βάνει τον αλατζιά*

κι βγαίνει στου σιργιάνι, ζουρλένει τα πιντιά.

Απού τον Παπαράντου ως του ν'ΆηΛιά

έχασα 'να μαντίλι μ'ικατό φλουριά

κι έμαθα πως του βρήκιν η κόρη του παπά.

-Δώς'μου, κόρη, το μαντίλι, κράτα τα φλουριά.

-Μήτι του μαντίλι δίνου μήτι τα φλουριά,

έλα να στεφανουθούμι, να κάμουμι πιντιά.

** Συχνά αντικαθιστούν τα ονόματα Σούδα ή Σιάννα με άλλα αγαπημένα ονόματα.*

Καμπάνα ή Δε μας φοβίζουν ... (πατινάδα)

Από την τοποθεσία Κιόσκι, όπου θα γίνει μεγάλος χορός, το μπουλούκι θα ξεκινήσει με κατεύθυνση την συνοικία Αλώνια. Από τον Άγιο Μηνά μέχρι του Μαργαβέλα θ' ακουστεί η πατινάδα που την ονομάζουν Καμπάνα, γιατί από το Κιόσκι ως τον Άη Γιώργη παλαιότερα, όταν περνούσε το μπουλούκι, κτυπούσε η καμπάνα της εκκλησίας του Άη Γιώργη. Η πατινάδα παίρνει και το όνομα «Δεν μας φοβίζουν, μάνα μου» από το δίστιχο που αναφέρεται στην προέλαση του ελληνικού στρατού στο Μπιζάνι το 1913.

Δε μας φοβίζουν & μάνα μου & οι σφαίρες τα κανόνια

μόν' μας φοβίζουν & μάνα μου & του Μπιζανιού τα χιόνια.

Του Υπατρου ή Στρώσι, Λένκου, του σεντόνι (πατινάδα)

Το τραγούδι της πατινάδας αυτής που θα παιχθεί στη διαδρομή προς τ' Αλώνια, αναφέρεται στον φιλικό Υπατρο που πρώτος έφερε στη Νάουσα την είδηση για την προετοιμασία της Επανάστασης του '21. Σκοτώθηκε με δόλο έξω από την πόλη και η λαϊκή μούσα διέσωσε την ανάμνηση του γεγονότος με τους παρακάτω στίχους:

Από τη Σιβηρία νέους ήρθιν

κι μας φέρνει του χαμπέρι

κι ζητάει του σύνταγμα να γένει

απού μέσα απ' του ντουβλέτι.*

** ντουβλέτι : το δοβλέτι, η οθωμανική κυβέρνηση, το κράτος.*

Στην ίδια μελωδία λέγεται και άλλο τραγούδι με πρώτους στίχους τους «Στρώσε, νύφη, το σεντόνι» ή Στρώσε, Λένκω, το σεντόνι». Αυτή η πατινάδα χορεύεται από τη Μητρόπολη ως τα Μπατάνια.

Κατέβα Λένκου (πατινάδα)

Από του Μαργαβέλα μέχρι του Νίκου και πλησιάζοντας στ' Αλώνια, οι ζουρνατζήδες θα παίζουν μια από τις δημοφιλέστερες πατινάδες της Νάουσας, αυτή της Λένκως που το τραγούδι της είναι το ακόλουθο:

*Κόρη με τα ξανθά μαλλιά κι μι τα μαύρα φρύντια,
κατέβα, Λένκουμ', κι άνοιξι, την πόρτα την καρένια,
έχου ντυό λόγια να σου πω κι ντυό να σου μιλήσου
γλυκιά και ζαχαρένια, κατέβα, Λένκουμ', κι άνοιξι.
-Δώσε μου, κόρη, φίλημα, δώσε μου μαύρα μάτια.
-Ξένι, σα θέλεις φίλημα, σα θέλεις μαύρα μάτια,
κάτσι, αράντιασι φλουριά σι μια κλουστή μιτάξι,
πάρ'τα κι έλα μια βραντιά κι ένα Σαββάτου βράδυ
που είν'η μάνα μ' στην ικκλησιά κι ου κύρης στου μπαρμπέρη,
τα ντυό μ'αδέρφια στου σκουλειό, σ' ένα χαρτί ντιαβάζουν.
Πάρ' τα κι έλα μια βραντιά κι ένα Σαββάτου βράδυ.*

Αλώνια (πατινάδα)

Ήδη το μπουλούκι έχει πλησιάσει στο μαχαλά Αλώνια όπου θα βγούν οι προσωπάδες και τα παλικάρια θα μπορέσουν να αναπνεύσουν καλύτερα και πιο ελεύθερα, να πιούν νερό και όσοι καπνίζουν, να ευχαριστηθούν το τσιγάρο τους, αφού από την ώρα που φόρεσαν τον πρόσωπο, μόνο με ειδικές κατασκευές έπιναν νερό ή κάπνιζαν.

Τώρα φτάνοντας στην πλατεία του μαχαλά, έτσι όπως μπαίνουν ανά ζευγάρι, οι Γιανίτσαροι σηκώνουν τον πρόσωπό τους προς τα πάνω και ουσιαστικά είναι η στιγμή που το αυστηρότερο τμήμα της τελετουργίας του δρωμένου παίρνει τέλος. Η μελωδία αυτής της πατινάδας είναι από τις δημοφιλέστερες του μακεδονικού χώρου, γνωστή με διάφορα ονόματα, όπως «της Μαρίας», «Μαντιλούδι» κλπ.

Ένα Σαββάτο βράδυ & Μαρίγια (ή Μαρία)- μια Κυριακή προνί

επήρα την απόφαση- Μαρίγια- για να σι παντρευτώ.

Ισύ'σι κι άλλη δεν είνι- Μαρίγια- σι αυτούν του μαχαλά,

τα κάλλη τα δικά σου- Μαρίγια- δεν τα 'χει άλλη καμιά.
Ισύ'σι 'νας καθρέφτης & Μαρίγια- του φράγκικου γυαλί
που φέγγει μες'τη Δύση- Μαρίγια- κι στην Ανατολή.
Δε σι άριζαντ' Αλώνια- Μαρίγια- τα' Αλώνια μαχαλά
μόν' σ' άρισ' η Πουλιάννα- Μαρίγια- κι ου Κάτου Μαχαλάς.
Οφ, αϊμάν, γκελ αμάν, τα τζιτζίκια σου
γκελ αϊμάν, οφ, αμάν, τα μπιλιτζίκια* σου.

* μπιλιτζίκια : μπιλετζίκια, βραχιόλια

Παπαδιά (χορός)

Από τη στιγμή που ο Γιανίτσαρος βγάλει τον πρόσωπο στα Αλώνια, μπορεί να πάρει μέσα στο χορό και πολίτες, ακόμη και να τραβήξουν μπροστά στο χορό, πράγμα που δεν είχε το δικαίωμα να το κάνει όλη μέρα. Εδώ μπορούν να χορέψουν οι παλιοί Γιανίτσαροι από τούτη τη συνοικία ή άλλοι που ακολουθούσαν συνεχώς το μπουλούκι. Η Παπαδιά, ο δημοφιλέστερος χορός για τους καλούς χορευτές, θα παιχτεί πολλές φορές στη διάρκεια της μακράς πορείας του μπουλουκιού.

Του Νίκου (πατινάδα)

Από τα Αλώνια το μπουλούκι θα κατευθυνθεί προς τα Γαλάκια, όπου και θα στηθεί χορός κάτω από τα αιωνόβια πλατάνια. Μετά θα πάνε στο Στραβό Πλάτανο και από εκεί στο Τριώδι του Λάτση και μετά στου Λάμνια, για να καταλήξουν στα Καμμένα. Εκεί στήνεται χορός ατέλειωτος με πρωταγωνιστές τους παλιούς Γιανίτσαρους, αλλά και τους φίλους των παλικαριών που τους βοήθησαν στο ντύσιμο, τους δάνεισαν πάλες, κιουστέκια ή φλουριά και τους ακολουθούσαν όλη μέρα. Από τις τελευταίες πατινάδες που θα ακουστούν στη μακρά διαδρομή του μπουλουκιού, είναι αυτή «του Νίκου». Θα παιχτεί από τα Γαλάκια ως το Τριώδι του Λάτση. Το τραγούδι της πατινάδας αυτής δημιουργήθηκε από κάποιο πραγματικό περιστατικό γύρω στα 1900 και είναι πολύ γνωστό στην Προποντίδα και στη Θράκη. Αναφέρεται στον πνιγμό δύο παιδιών, στην γενική πίκρα που προξενεί ο χαμός τους και στην ματαιότητα των ταξιμάτων σε λίρες

και φλουριά από τη μάνα για τη σωτηρία του παιδιού της, αφού η θάλασσα δεν τρώει λίρες και φλουριά αλλά «λιβέντικα πιντιά».

Συναντάται και ως Καλαματιανός Καλύμνου, επιτραπέζιο τραγούδι Θράκης και πολυφωνικό τραγούδι Ηπείρου, με διαφορετική μελωδία κάθε φορά, με το ίδιο ωστόσο περιεχόμενο και στίχους με μικρές παραλλαγές.

Μια συννιφκιασμένη μέρα κι μια σκουτινή βραντιά

Βάρκις πάνουν άνου κάτου κι πνιγήκαν ντυό πιντιά.

Το 'να ήτανι ου Νίκους, του Θουδώρου του πιδί,

τ' άλλου ήταν Αρμινάκι κι πνιγήκανι μαζί.

Σαν του μάθανι στην πόλη, όλοι λυπηθήκανι,

χήρις, μάνις, παραμάνις στα μαύρα φουριθήκανι.

Κι του Νίκου η μάνα τάζει, τάζει λίρις κι φλουριά,

για να βγάλουν του πιδί της ζουντανό απ'τα νιρά.

Θάλασσα δεν τρώει λίρις, θάλασσα δεν τρώει φλουριά,

μόνου τρώει παλικάρια κι λιβέντικα πιντιά.

Μουσταμπέικος (χορός)

Το μπουλούκι θα φθάσει αργά το βράδυ στη συνοικία Καμμένα μέσω της διαδρομής Γαλάκια, Στραβός Πλάτανος, Τριώδι του Λάτση και Κοραή. Σ' αυτό το διάστημα οι πατινάδες που ακούγονται είναι επαναλήψεις όσων ήδη έχουν ακουστεί από το πρωί στη μεγάλη αυτή διαδρομή, που επαναλαμβάνονται είτε κατά τις υποδείξεις του καπετάνιου του μπουλουκιού είτε κατά την πρωτοβουλία των οργανοπαικτών.

Στα Καμμένα, πριν τα παλικάρια σφίζουν τα χέρια και χωρίσουν προσωρινά, για να πάνε στα σπίτια τους να ξεκουραστούν για λίγες ώρες, θα χορευτούν πολλοί χοροί, ανάμεσα στους οποίους είναι και ο Μουσταμπέικος, από τις δημοφιλέστερες μελωδίες της Αποκριάς στη Νάουσα. Χορεύεται κυκλικά, αλλά και με οφιοειδή σχήματα, ανάλογα με τις χορευτικές πρωτοβουλίες που μπορεί να αναπτύξει ένας καλός χορευτής. Είναι χορός που χορεύεται από όλο τον κόσμο και όχι μόνο από τις Μπούλες.

Άγνωστη βέβαια παραμένει η ετυμολογία του ονόματος, παρά τη φανερή τουρκική προέλευση.

*Του πιδί μας του καλό
ποιος του μάλουσιν αυτό,
ποιος του μάλουσιν αυτό
μι της μύγας του φτιρό;
Έχει ου βασιλιάς κουρίτσι,
έχουμι κι 'μείς πιδί,
να τα 'αρραβονιάσουμι,
να συμπιθιριάσουμι.*

Ερμηνευτική Προσέγγιση του εθίμου

Αφού είδαμε πλέον ολοκληρωμένα την μορφή που παρουσιάζει το έθιμο σήμερα και σε πολλές περιπτώσεις έγιναν αναφορές στην ιστορική του πορεία και εξέλιξη, κρίνεται σκόπιμο να επιχειρήσουμε μια ερμηνευτική (περιληπτική) προσέγγιση για το τι συμβαίνει στο έθιμο από άποψη συμβολισμών, καταγράφοντας διάφορες απόψεις, με μια εν μέρει κριτική προσέγγιση του γράφοντος.

Το δεδομένο είναι πως έχουμε να κάνουμε με ένα έθιμο που μας έρχεται από την αρχαιότητα. Αυτό κανένας ερευνητής ή λαογράφος δεν είναι σε θέση να το αμφισβητήσει. Ωστόσο η ερμηνευτική προσέγγιση του καθενός δίνει το δικό της χρώμα στο έθιμο, συμπληρώνοντας ένα κομμάτι θα λέγαμε «στο παζλ» της ερμηνείας του δρωμένου «Μπούλες».

Ο λαογράφος Τάκης Μπαίτσης, υποστηρίζει πως το έθιμο αποτελεί μια σαφή αναπαράσταση του «ιερού γάμου» του Διονύσου με την Βασιλίνα. Με δεδομένη την τιμή των αρχαίων Μακεδόνων προς τον Διόνυσο Βάκχο και τις τελετές που τελούνταν κατά τον αρχαίο μήνα Ανθεστηρίωνα (εποχή που συμπίπτει με τις Απόκριες σήμερα), η άποψη του έχει ισχυρή βάση. Ο ίδιος μελετητής πιθανολογεί πως ο «Γιανίτσαρος», όπως αποκαλεί την «Μπούλα», ταυτίζεται με την μορφή του θεού Διονύσου στην αναπαράσταση του «ιερού γάμου».⁶² Ωστόσο η εξελικτική αλλαγή του ονόματος που πιθανολογεί και η σύνδεση και ταύτιση των όρων Διόνυσος και Γιανίτσαρος (αν και την τεκμηριώνει) είναι δύσκολο να συνέβη. Γεγονός που δεν μας επιτρέπει να ταυτίσουμε τον αρχηγό του μπουλουκιού, όπως λέει, με τον γαμπρό του «ιερού γάμου».

Όσον αφορά την νεότερη ιστορία του εθίμου, ο κ. Μπαίτσης συνδέει το παιδομάζωμα που επιχειρήθηκε στη Νάουσα 1705 και την αντίσταση των Ναουσαίων υπό τον Ζήση Καραδήμο, με αυτό καθ' αυτό το έθιμο, υποστηρίζοντας πως οι νέοι της πόλης την επόμενη Αποκριά από την καταστολή του κινήματος Καραδήμου, ντύθηκαν την κλεφταρματολίτικη φορεσιά, τον πρόσωπο που διασώθηκε από την αρχαιότητα, τα ασήμικα και τις «πάλες» (σπαθιά) για να τιμήσουν τους νεκρούς.⁶³

Στην πορεία του χρόνου, συνδέθηκαν με το έθιμο κι άλλες ερμηνείες. Ο ερευνητής κ. Ζιώτας, στο σχετικό του βιβλίο, υποστηρίζει πως το έθιμο αποτελεί

⁶²Μπαίτσης Τάκης, Γιανίτσαροι και Μπούλες της Νιάουσας, Θεσσαλονίκη, σελ.25.

⁶³Μπαίτσης Τάκης, Γιανίτσαροι και Μπούλες της Νιάουσας, Θεσσαλονίκη, σελ.35.

καθαρά μια επιβίωση των τελετών ενηλικίωσης και φυλετικής μύησης που λάμβαναν χώρα στην αρχαία Ελλάδα, την περίοδο υποδοχής της Άνοιξης, στα λεγόμενα Ανθεστήρια.

Ειδικότερα, ο ερευνητής υποστηρίζει (και τεκμηριώνει πλήρως) πως όλο το έθιμο είναι μια απεικόνιση τελετής ενηλικίωσης από την αρχαία Ελλάδα και στα πλαίσια λατρείας του Διονύσου. Υποστηρίζει πως οι «Μπούλες» είναι τα ενηλικιωμένα ήδη μέλη της κοινωνίας, τα οποία συνοδεύουν στην τελετή τον προς ενηλικίωση νέο, που δεν είναι άλλος από τη «Νύφη». Τα προσωπεία και η γενικότερη κάλυψη του προσώπου επιτρέπει τον εικονικό θάνατο των μυστών και του μουούμενου, που περνώντας στον κόσμο των νεκρών, θα δοκιμαστεί και εν τέλει θα αναγεννηθεί ενήλικας πλέον ως υπεύθυνο και ώριμο μέλος της κοινότητας.

Ήταν συνήθης τακτική σε αντίστοιχες αρχαιοελληνικές τελετές ο προς μύηση νέος να φορά γυναικεία ρούχα. Διαβάζουμε: *«Είναι η μεγάλη στιγμή της φυλετικής μύησης, ή τελετής ενηλικίωσης, κατά την οποία ο νέος, ντυμένος ακόμη, με γυναικεία ρούχα και οδηγούμενος από ανύπαντρους άντρες της φυλής, θα μνηθεί με την σειρά του στα μυστικά της, θα αποβάλλει την γυναικεία ενδυμασία και θα μεταμορφωθεί σε άντρας»*.⁶⁴

Επιπλέον υποστηρίζεται, πως όλο το μπουλούκι και η πορεία του στους δρόμους και τις πλατείες της πόλης, έχουν ως στόχο να διώξουν τα κακά πνεύματα και να καθαγιάσουν, θα λέγαμε, την περιοχή που διαπερνούν με τα σπαθιά και τους χορούς τους.

Η παραπάνω άποψη, πέραν του γεγονότος πως είναι πλήρως τεκμηριωμένη και αναλύεται με κάθε λεπτομέρεια, δικαιολογεί τρία βασικά για τον γράφοντα στοιχεία. Αρχικά το γιατί οι «Μπούλες» φέρουν προσωπεία, δεύτερον το γιατί τον ρόλο της «Νύφης» υποδύεται πλέον άνδρας και τρίτον γιατί στο έθιμο συμμετέχουν οι νέοι της πόλης μέχρι να παντρευτούν και μετά τον γάμο τους σταματούν. Συν τοις άλλοις, δικαιολογούνται και άλλες πολλές λεπτομέρειες του εθίμου, που αντιστοιχίζονται στη μελέτη με αρχαιοελληνικές τελετές ως κατάλοιπα.

⁶⁴Ζιώτα Θεοδώρου, Οι Μπούλες της Νάουσας από την φυλετική μύηση στην διονυσιακή λατρεία, Νάουσα 2003, σελ.24.

Την περίοδο της Οθωμανοκρατίας, το έθιμο στους κατακτητές, παρουσιάστηκε ως γάμος. Οι Ναουσαίοι, για να συνεχίσουν την πατροπαράδοτη τέλεση του εθίμου, υποστήριξαν πως γίνεται ένας εθιμικός γάμος και πως παράδοση του τόπου είναι τα κέρινα λευκά προσωπεία. Έτσι, κάθε χρόνο ζητώντας την άδεια του Τούρκου «μουντίρη» (διοικητή), ο οποίος δώριζε χρήματα στην «Νύφη», χόρευαν μέσα στην πόλη και μάζευαν χρήματα για να αγοράσουν πολεμοφόδια για την πολυπόθητη Επανάσταση του 1822.

Η παραπάνω άποψη, είναι και αυτή που κυριάρχησε για πολλές δεκαετίες στην Νάουσα, καθώς έγιναν προσπάθειες το έθιμο να απεκδυθεί τον ειδωλολατρικό του χαρακτήρα, έστω και σαν ανάμνηση.

Γεγονός είναι, πως λόγω της παλαιότητας του εθίμου, μπορούμε να είμαστε σίγουροι για ελάχιστα πράγματα και η πραγματικότητα αυτή δίνει συνεχώς τροφή στη συζήτηση και στις αναζητήσεις γύρω από το έθιμο. Το μόνο βέβαιο, είναι πως οι «Μπούλες» και γενικότερα η παράδοση είναι ένα συνεχές «δούναι και λαβείν» από τους παλαιότερους προς τους νεότερους, που, ως συνδετικός κρίκος, μόνο θετικά μπορεί να εκληφθεί.

Επίλογος

Όπως έγινε κατανοητό από την εργασία, πρόκειται για ένα έθιμο με καθαρά ειδωλολατρικό χαρακτήρα, ως προς την αφετηρία του, που δύσκολα εντοπίζεται. Αυτό που γίνεται ιδιαίτερα εμφανές και είναι άξιο αναφοράς, είναι η προσαρμοστικότητα του εθίμου που του επέτρεψε να επιβιώσει μέχρι σήμερα.

Το έθιμο, ανάλογα με τις εκάστοτε επιταγές της κοινωνίας και της ηθικής της εποχής, έχει πλέον απεκδυθεί τον ειδωλολατρικό του χαρακτήρα και έχει υιοθετήσει μερικά χριστιανικά στοιχεία σε τέτοιο μάλιστα βαθμό, που έχουν χαθεί πολλοί συμβολισμοί και δύσκολα κατανοεί κανείς, από την όψη του εθίμου, πως πρόκειται για ένα έθιμο διονυσιακό (με ρίζες μάλιστα, τα λαμπρά «Ανθεστήρια» που τελούνταν στη Μακεδονία προς τιμή του Διονύσου).

Με ανάλογο τρόπο το έθιμο της Νάουσας, υιοθέτησε μουσική και συμβολισμούς τέτοιους, που έχουν άρρηκτη σχέση με την σύγχρονη ελληνική ιστορία και ηθική, καθώς καθορίστηκε από το συνεχές γίνεσθαι της Νάουσας, της Μακεδονίας μας, αλλά και ευρύτερα όλης της πάλλουσας από Ελληνισμό επικράτειας, λειτουργώντας «σαν εφημερίδα» της εποχής, αφομοιώνοντας τραγούδια για περιστατικά που σημάδεψαν την ελληνική κοινωνία στο διάβα του χρόνου.

Πλέον, οι «Μπούλες» έχουν πάρει άλλη διάσταση. Εδώ και δεκαετίες με σκοπό την ανόθευτη παράδοση του εθίμου στις επόμενες γενιές, αυτό έχει καταγραφεί και τελείται κάθε χρόνο με ιδιαίτερη προσοχή και χωρίς αλλαγές και παρεκκλίσεις πλέον.

Παρ' ότι το έθιμο ωστόσο παγιώθηκε και αποτελεί τον χαρακτήρα πλέον της Αποκριάς στη Νάουσα κάθε χρόνο, οι «Μπούλες» συνεχίζουν την μακραίωνη πορεία τους. Κάθε μικρός και μεγάλος χορευτής που προστίθεται στα μπουλούκια, αποτελεί επι της ουσίας έναν ακόμη κρίκο στην μακραίωνη «αλυσίδα» που συνδέει το παρελθόν με το παρόν και το μέλλον της Νάουσας και λέγεται παράδοση.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1^ο

Το παράρτημα περιλαμβάνει αρχικά ένα διήγημα της Ναουσαίας λογοτέχνη Θάλειας Σαμαρά από το βιβλίο «Στο Μακεδονικό Αγώνα» που εκδόθηκε στην Θεσσαλονίκη το 1969.

Ακόμη ένα άρθρο το Νικολάου Σπάρτση, στην ντοπιολαλιά της Νάουσας, που δημοσιεύθηκε το 1953 στον τοπικό τύπο όπου αρθρογραφούσε επί χρόνια, υπογράφοντας ως «Απήδουλας», διάφορα άρθρα, τους λεγόμενους «Σιακάδες». Το άρθρο υπάρχει στο βιβλίο του ιδίου «Σιακάδες Νιαουστινοί» (Νάουσα 2005) στην σελίδα 54.

Θάλεια Σαμαρά, Στο Μακεδονικό Αγώνα, Θεσσαλονίκη 1969

«Μπούλιες. Κυριακή. Πρωί της μεγάλης Αποκριάς.

Κρύο στη Νιάουστα τσουχτερό, η γη πετρωμένη, μα ένας ήλιος φρέσκος, λαμπερός απλώνει τα χρυσάφια του και τυλίγει την ήσυχη ακόμα πολιτεία, την ολοκάθαρη. Δρόμοι, σπίτια, αυλές, άνθρωποι στολίστηκαν με τα καλά τους για τη γιορτή του Καρναβαλιού.

Οι δρόμοι ζωντανεύουν. Ψηλά, μακριά απ' την Πολιάνα ακούγονται οι πρώτες τρίλιες του ζουρνά του περίφημου ζουρνατζή, του Μήτρου του Χαϊβάνου.

- Έρχονται, μάρη πιλαλήστε, έρχονται οι Μπούλιες.

Τα παράθυρα, τα μπαλκόνια στολίζονται με γυναικεία κεφάλια, νέες, γριές, όλες με ανυπομονησία καρτερούν. Διπλός ο στόχος των αντρών στο δρόμο, στην πλατεία στα Καμμένα περιμένουν και τα παιδιά σκόρπια παντού χοροπηδούν.

Ο ζουρνάς δυναμώνει και το νταούλι με δυνατά βροντήματα αναγγέλλει. 'Πλησιάζουμε, ερχόμαστε'.

Ένα κύμα από νιάτα, φρέσκιες φουστανέλες, τσαρούχια, φούντες καμαρωτές, ασημοκέντητες φέρμελες και τσαπράζια. Σε κάθε αναπήδημα ρυθμικό ακολουθώντας το ζουρνά αναταράζονται, βροντούν οι σταυροί, τα χαϊμαλιά, τ' ασημικά, που πλάκα στολίζουν τα περήφανα στήθια. Και τα πρόσωπα, όλα τα πρόσωπα φορούν τις ίδιες κέρινες άσπρες μάσκες με τα μαύρα τσιγγελωτά μουστάκια. Τη μάσκα συγκρατεί και σκεπάζει το κεφάλι ένα μεγάλο μεταξωτό υφαντό μαντήλι με άσπρα και μελιά τετραγωνάκια, τελειώνει ένα γύρο σε κρόσια που πέφτουν ως τους ώμους.

Φτάνουν στην πλατεία, ο σκοπός του ζουρνά αλλάζει τώρα, κάποιο λεβέντικο κλέφτικο ακούγεται. Μπρος ο αρχηγός απ' το μπουλούκι, ακολουθούν καμιά τριανταριά τα παλικάρια και έχουν τη Μπούλα, μια μοναδική ντάμα, έναν άντρα ντυμένο γυναίκα με πολύχρωμο φανταχτερό φουστάνι, λουλούδια στο κεφάλι και μάσκα.

Ο αρχηγός τραβάει απ' το θηκάρι του την καμπυλωτή σπάθα, την πάλα του και αμέσως όλοι με μιας, με τις πάλες στο χέρι στέκονται στις μύτες των τσαρουχιών, ζυγίζουν σαν αετοί και ορμούν προς τον κατήφορο με γυμνά σπαθιά.

Ένα ρίγος διαπερνάει όλους. Τα παραμύθια, οι θρύλοι, οι ιστορίες, τα τραγούδια τα κλέφτικα και τα αρματωλικά, όλα ζωντανεμένα περνούν μπροστά στα μάτια των σκλάβων. Ο δυνάστης σεβάστηκε την παλιά συνήθεια απ' τις Μπούλες και έτσι οι σκλάβοι για λίγο, λες κι ανασαίνουν.

Τώρα το μπουλούκι φτάνει στο τριόδι και από κει κατηφορίζει για το γιατρό, να βγάλουν τις μάσκες τους κι έπειτα, ν' αρχίσουν τη χορευτική διαδρομή τους σε όλες τις συνοικίες της Νιάουστας. Είναι η χαρά, το καμάρι, η περηφάνεια της πολιτείας.

Έξω απ' το κονάκι μαυρίλα. Ο κόσμος με κάποια ανησυχία παρακολουθεί τα παλικάρια που μπαίνουν στη μεγάλη αίθουσα. Η μουσική σταματάει. Πλάγι στον μουντίρι κάθετα ο γιατρός. Ένα άρωμα από νιάτα κι από περήφανη λεβεντιά γεμίζει τη σάλα. Όλοι σιωπηλά χαιρετούν. Ο αρχηγός βγάζει τη μάσκα του, κι είναι τόσο δύσκολο να λυθεί ο κεφαλόδεσμος κι έπειτα πάλι τεχνικά, να ξαναδεθεί και να τον ράψει ο ράφτης.

Ο αρχηγός είναι ένα γνωστότατο παλικάρι, ο Ζάχος, ονομαστός χορευτής.

- Μουντίρη εφέντη, ευγενικά πολύ λέει ο γιατρός στον καινούριο νεοφερμένο μουντίρη, μεγάλο μπέρδεμα και παιδεμός, αν θελήσουμε να βγάλουμε όλοι τους τις μάσκες. Τα καημένα τα παιδιά, αρκετά κουράστηκαν όλη νύχτα να τους ντύσουν και να ράβουν πάνω τους όλ' αυτά τα ασημικά. Ας μη τους κουράσουμε παρά πάνω, όλοι είναι συμπατριώτες μας, παιδιά δικά μας. Εγώ προσωπικά, σου εγγυώμαι γι' αυτούς, κι ύστερα...ο κόσμος έξω τους καρτερεί, ας τους αφήσουμε να χαρούν.
- Ας γίνει το θέλημά σου, ντόκτορεφέντη. Δίκιο έχεις, θα' ναι μεγάλος μπελάς αν όλοι βγάλουν τις μάσκες τους και να ξαναραφτούν.

Όταν σε λίγα λεπτά βγήκαν έξω οι Μπούλες, ο κόσμος τους υποδέχτηκε με χαρές και χειροκροτήματα.

Όλοι ξέρουν πως ανάμεσα στους Νιαουστιανούς είναι ντυμένοι και πέντε αντάρτες φουστανελοφόροι. Οι Νιαουστιανοί ζήτησαν από τον αρχηγό να πάρουν μέρος στο γλέντι τους και οι αντάρτες, τ' άλλα ήταν δουλειά του γιατρού.

Ο ζουρνάς και το νταούλι παίζουν τώρα θριαμβικά. Με ξεγυμνωμένα τα σπαθιά, τα παλικάρια προχωρούν, χορεύοντας σκόρπια, ενώ από πίσω, ως τιμητική ακολουθία, τους συνοδεύει ολόκληρος ο αντρικός πληθυσμός της πολιτείας.

Η τελετουργική παρέλαση διασχίζει τους δρόμους, στις πλατείες σταματούν, και τότε οι κλέφτικοι και οι τσάμικοι με πολλά τσαλίμια συγκινούν τον κόσμο. Στην κορυφή του χορού τιμητικά πάντα βάζουν τους αντάρτες.

Όλα τα σπίτια ανοιχτά, κερνούν γλυκά, πίτες, ψητά. Το ξακουσμένο νιαουστιανό κρασί και το ρακί, το τσίπουρο φωτίζουν πρόσωπα, χαλαρώνουν τις ψυχές, τραγούδια ακούγονται. Απ' τις συνοικίες καταφτάνουν κι άλλα καρναβάλια, νούμερα, παραστάσεις ομαδικές. Ο κόσμος τα βλέπει, γελάει, διασκεδάζει, μα η λαχτάρα, η προτίμηση είναι οι Μπούλιες.

Αργά το απόγευμα όλοι καταλήγουν στα Καμμένα. Πρώτα φτάνουν τα διάφορα καρναβάλια με νταούλια, γκάνιντες, με πίπιζες σωστές ή παράφωνες, μα όλοι χορεύουν, πηδούν, τραγουδούν. Σε λίγο βαθιά απ' την αγορά ακούγεται ο ζουρνάς του Μήτρου. Οι μπούλιες ξεχνούνται στην πλατεία στα Καμμένα. Τ' άλλα καρναβάλια αποτραβιούνται και στον ανοιχτό τώρα χώρο, στο μούχρωμα του δειλινού, οι κάτασπρες φουστανέλες και τα γυμνά σπαθιά κάμνουν τις καρδιές να χτυπούν δυνατά.

Ο ζουρνάς παίζει ένα χαρακτηριστικό σκοπό και τα παλικάρια τώρα χορεύουν αντικριστά, ανεβοκατεβαίνοντας την πλατεία, λες και ο αρχαίος πυρρίχιος ξαναζωντανεύει. Παλικαρίσιος, ορμητικός ο πολεμικός χορός ξετυλίγεται. Ο κόσμος χειροκροτεί, αλαλάζει, σε λίγο νέοι και γερόντοι, πλούσιοι και φτωχοί, όλοι σχηματίζουν ένα τεράστιο χορό. Τα κόκκινα φέσια πετιούνται μακριά, απρομάλληδες γέροι αρπάζουν τα σπαθιά που τους ηλεκτρίζουν, δεν χορεύουν, λες πετούν. Αδερφωμένοι, τραγουδούν ρυθμικά. Στην αρχή του χορού μπαίνει ο Νώντας ο Γκαρνέτας, πανύψηλος Νιαουστιανός, με το γαλάζιο μανδύα του αγωνιστή. Κραδαίνει μια πάλα κι όλοι ακολουθούν, χορεύοντας, τραγουδώντας.

Μπροστά μωρέ, μπροστά τραβάει τ' αντάρτικό μας

Τα σπαθιά τους λαμπυρίζουν, το Σουλτάνο φοβερίζουν

-Σουλτάν, μωρέ, Σουλτάνε, δώσε μας την ήπειρο,

Δώσε μας τη Μακεδονία ,να ‘χης κέρδος την Τουρκία,

Δώσε μας κι αυτή τη Θράκη, πιε και τούτο το φαρμάκι.

Η νύχτα πέφτει. Τα γκαζοφάναρα δεν μπορούν να φωτίσουν την πλατεία. Κεριά ανάβονται και ο κόσμος ψέλνει ‘Χριστός Ανέστη’

Συγκίνηση, παραλήρημα, ‘Πότε θα έχουμε σωστή Ανάσταση;’ Ο κόσμος γλεντάει, ξεσπά, είναι ώρα ανάσας για τους σκλάβους.

Οι ζαπτιέδες μαζεμένοι, αποτραβηγμένοι. Δεν μπορούν να επέμβουν, καυγιάς δεν ακούγεται. Να τα βάλουν με μια ολόκληρη πολιτεία; Να τους διαλύσουν; Αδύνατον.

Σε λίγο οι Μπούλες και ο κόσμος γεμίζουν τη μεγάλη αυλή του σπιτιού του γιατρού. Ο ζουρνάς και το νταούλι βροντούν. Πιατέλες με μεζέδες, ψητά, πίτες περνούν, ούζο, κρασιά, τα ποτήρια διαρκώς τσουγκρίζουν. Ο γιατρός συγκινημένος, τους παρακολουθεί. Η μεγάλη πόρτα με τα σίδερα τα βαριά κλείνει, οι μάσκες πετιούνται και τα νέα πρόσωπα αντιφεγγίζουν τον περήφανο, συγκινημένο παλμό που δονεί όλων τις καρδιές.

- Καλή λευτεριά αδέρφια!

Τραγουδούν και σε λίγο ξαναρχίζει ο χορός: μακεδονικός, τσάμικος, κλέφτικος, καλαματιανός, πεντοζάλης. Τα παλικάρια δεν χορεύουν, πετούν. Ολόκληρη η Ελλάδα αγκαλιασμένη σ’ ένα χορό, Μακεδόνες, Παλιοελλαδίτες, Κρητικοί.

Σε κάθε μοχαλά, σε κάθε σχεδόν σπίτι, γελούν, τραγουδούν, χορεύουν. Το γλέντι βαστά ως το πρωί. Το αρχαίο πνεύμα της ανέμελης χαράς και του ομαδικού γλεντιού ζωντανεύει στη Νιάουστα. Οι σκλάβοι, έστω και για λίγο, ξεφαντώνουν».

Απ' τις τρεις τα μισάνυχτα αχιρνούσειν του άντμα¹ της μπούλας που μπίτιζειν² ως του ταχύ στις ουχτώ η ώρα.

Έβανιν του μπινιβρέκι²⁰ κι τις μπέτσφις²¹, έδινειν τις βουδέτις²² παρακάτου απ' του γόνα, έβανιν κι την κουντέλα³ μι τα φαρδιά τα μανίκια κι απού μέσα τα μανικάκια. Μια φουστανέλα, για να ίνι καλή, γύριωιν να έχη τιτρακόσια λαγκιόλια⁴, κι ζώνουνταν γιρά μι λουρί στη μέση, που του βράδου απ' του σφίξιμου μιλάνιαζιν η μέση.

Τρανή ζούρα⁵ ήταν να βάλουν τ' ασημικά, να τ' αραντγιάσουν καλά κι να τα ράψουν γιρά να μην πέφτουν μι του λίχνισμα⁶. Βάνουν τουκάδισ τέσσιρις πέντι αρμαθιές, φέρμιλις²³ κι λιανόματα⁷ για τουν πλάτη κι γι' αμπρουστά. Για νάνι μνια μπούλα καλή, θέλει νάχη δικαπέντι ουκάδισ ασημικά. Στη μέση ζώνουν του σιλιάχι⁸ μι του μουραϊτικου⁹ του ζουνάρι απού πάνου.

Τρανός καυγάς γίνουταν να πάρουν του Καρατάσιου του Πισλί¹⁰ που βρίσκιτι ως τα σήμιρα. Η πάλα κριμιούνταν απ' του λιμό ως τη μέση ζέρβα μιριά¹¹. Στου κιφάλι βάνουν πρόσουπου¹² μι μουστάκια που τουν έφκιανιν ου Τζιουτζιούρους μι κιρί κι γύψουν, τρουγιούρου στουν πρόσουπου δένιτι του μαφέσι¹³ κι του ταράμπουλου¹⁴ του ζουνάρι γένουταν ντυγύ ντουράδισ¹⁵.

Στου χέρι η μπούλα είχιν ένα μιταζουτό μαντήλι διμένου απ' την τσίτα¹⁶ κι πιρασμένου στην παλάμη. Στα πουδάργια τσαρούχια τσιουλιάδικα μι τρανές φούντις.

Οι μπούλις ταχύ- ταχύ μαζώνουνταν μι του νταούλι ύσταρνας πήγιαν στου δικαστήριου, ικει χόριωαν του συγκαθιστό, του χωριστό μπουλά-βασί¹⁷.

Απού κει πήγιαν στου Τριώδι κι τα νταούλια έπιζαν «Ου κάλιους ου νταμπούσκα²⁴ κι ου Σόκαρης κουντός». Απού κει έβγιναν στα Καμένα κι απού την Πουλιάνα παίζουταν «ως πότι παλικάργια» πήγιαν στα Μπατάνια, απού Καμένα πάλι κι απ' του δρόμου Βασ .Κωνσταντίνου στου Κιόσκι, Άγια Γιώργην – Παναγιά- Αλώνια κι πάλι Καμένα. Ικει έρχουταν κι ου Νώντας ου Γκαρνέτας, τσιουλιάς μι τα παλικάργια της πουλιάνας κι χόριωαν του ρουγκατσιάρικου¹⁸. Ικει μπίτιζαν κι πήγιαν στα σπίτχια τους.

Μνιά χρουνιά, ένας απ' τη μανία του να γένη μπούλα κι να τουν προυφτάσουν να τουν αντύσουν έρραψαν του τσιτσι¹⁹ μι τ' ασημικά δίχους να καταλάβη καν κι καν κι του βράδου, όταν τουν ξιαρμάτουσαν κι τουν ξιάντυσαν τουν βρήκαν ραμμένουν.

Μαζί μι τις μπούλις γένουταν κι νύφισ¹⁹. Δα σας πω άλλη βουλά για ταυτές.

Απήδουλας

1. άντμα= ντύσιμο
2. μπίτιζιν= τελείωνε
3. κουντέλα= πουκάμισο με φαρδιά μανίκια
4. λαγκιόλια= πιέτες
5. ζούρα= δυσκολία
6. λίχνισμα= πήδημα
7. λιανόματα= ψιλιά

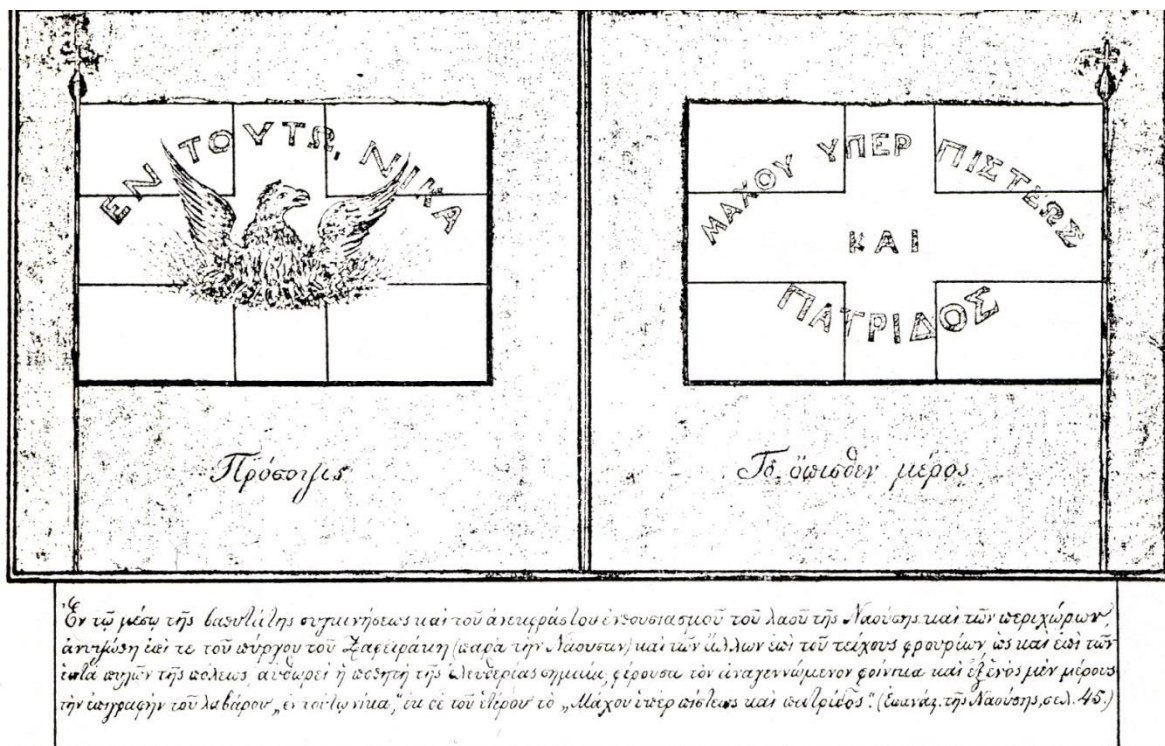
8. σιλιάχι-δερμάτινη τσάντα μέσης
9. μουραϊτικου= από το Μωριά
10. πισλί= γιλέκο με κρεμαστά μανίκια ψεύτικα
11. μιριά= μεριά
12. πρόσουπου= προσωπίδα
13. μαφέσι=λουλουδάτο μαντήλι

14. ταράμπουλου= μακριά μαντήλα τυλίγματος του κεφαλιού
15. ντουράδεις= πλεχτές άκρες
16. τσίτα= καρπός χεριού
17. μπουλάβασι= πατινάδα
18. ρουγκατσιάρικου= χορόν
19. νύφεις= μπούλις άνδρες με γυναικεία φορεσιά
20. μπινιβρέκι=μάλλινο μακρύ βρακί
21. μπετσέφις=γκέτες
22. βουδέτις=κορδόνια γονάτου με φούντες
23. φέρμιλις=είδος ασημικών
24. νταμπούσκα=χονδρός

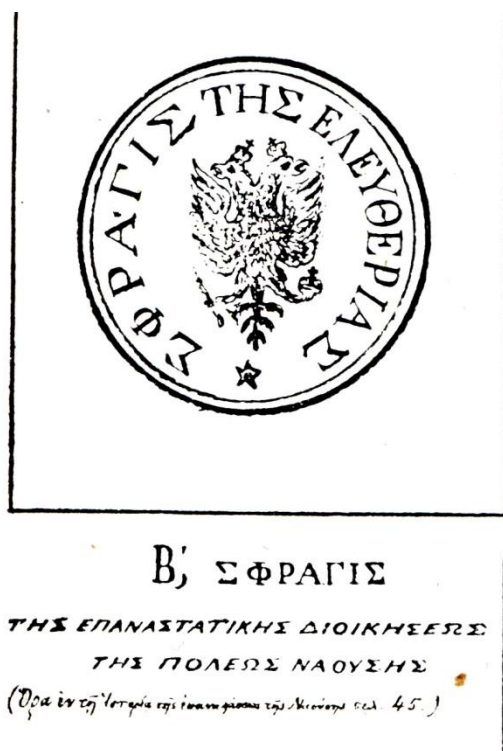
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2^ο

Το παράρτημα περιλαμβάνει **φωτογραφίες** από τη Νάουσα (σημαντικά ιστορικά γεγονότα) και κυρίως από το έθιμο «Μπούλες». Οι ιστορικές φωτογραφίες από την Νάουσα, είναι όλες από την βιβλιογραφία που παρατίθεται. Όλες οι ασπρόμαυρες, ιστορικές φωτογραφίες του εθίμου έχουν παρθεί από το βιβλίο του κ. Μπαίτση «Γιανίτσαροι και Μπούλες της Νιάουστας», ενώ όλες οι υπόλοιπες, σύγχρονες αποτελούν προσωπικό αρχείο του γράφοντος, πολλές από τις οποίες παραχωρήθηκαν ευγενώς από φίλους, των οποίων τα ονόματα αναφέρονται στο εισαγωγικό ευχαριστήριο της εργασίας.

Νάουσα

Ἡ επαναστατικὴ Σημαία τῆς Νάουσας το 1822.

Σφραγίδα τῆς επαναστατικῆς διοίκησης τῆς Νάουσας.

Το μνημεῖο γιὰ τὴν θυσία τῶν Ναουσαίων Γυναικῶν.

Η Νάουσα στα χρόνια της Τουρκοκρατίας.

Νάουσα, 1925.

Η είσοδος της Νάουσας, 1910.

Ο Σιδ. Σταθμός Ναούσης επί Τουρκοκρατίας. Διακρίνεται και το τούρκικο όνομα της πόλης "Agoustos".

Τα "Καμένα", κάποτε κεντρική πλατεία της πόλης.

Οι Μακεδονομάχοι Καπετάν Άγρας και Αντώνης Μίγγας από την Νάουσα (1907).

Ο Ναουσαίος Μακεδονομάχος, Επαμεινώντας Γκαρνέτας.

Οι Μπούλες μπροστά από το σπίτι του Μακεδονομάχου Επαμεινώντα Γκαρνέτα, αρχές 1900.

Η ΝΙΑΟΥΣΤΑ

ΕΞΕΔΙΩΞΕ ΤΑΣ ΤΟΥΡΚΙΚΑΣ ΑΡΧΑΣ

ΚΑΙ ΤΡΟΦΟΔΟΤΕΙ ΤΟΝ ΣΤΡΑΤΟΝ ΜΑΣ

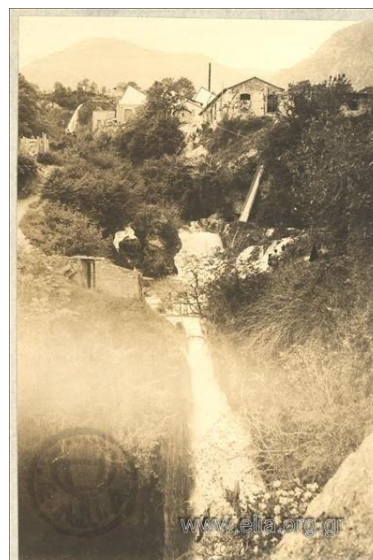
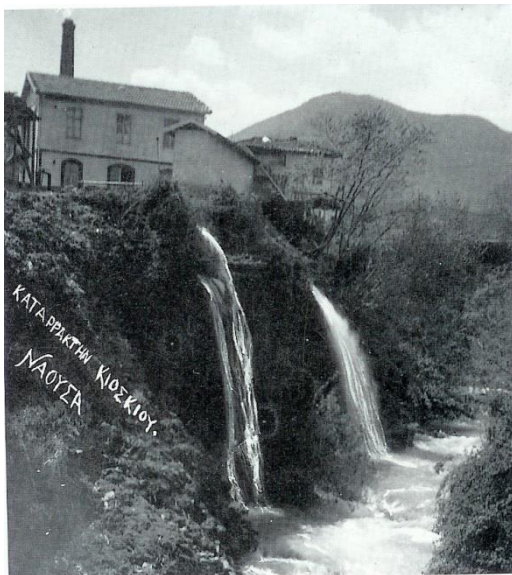
Ἐπιβάται ἀφιγθέντες χθές ἐκ Βερροίας μᾶς ἐπληροφόρησαν ὅτι εὐθὺς ὡς ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς κατέλαβε τὴν Βέρροϊαν οἱ κάτοικοι τῆς πόλεως Νιαούστης, πόλεως κειμένης πρὸς βορρᾶν τῆς Βερροίας, προσέβησαν εἰς τὴν κατάλυσιν τῶν ἐκεί Τουρκαϊκῶν ἀρχῶν ἐκδιώξαντες ταύτας.

Μετὰ τὴν κατάλυσιν τῶν ἀρχῶν εὐθὺς εἰδοποίησαν τὸν ἐν Βερροίᾳ ἀρχηγὸν τοῦ στρατοῦ Αἰσώδογον, ὅτι ἡ πόλις τῆς Νιαούστης καταλύσασα τὰς τυραννικὰς ἀρχὰς εἶνε ἐλευθέρη πλέον πρὸς τὸ εἰσελθεῖν ὁ Ἑλληνικὸς στρατὸς καὶ ὅτι ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης (τῆς καταλήψεως τῆς Βερροίας) θὰ ἀποστέλλη καθημερινῶς εἰς τὸν Ἑλληνικὸν στρατὸν 25,000 ἄρτους.

Ἡ εἶδηση για την απελευθέρωση της Νάουσας (17/10/1912)

Ένα από τα πολλά εργοστάσια της πόλης.

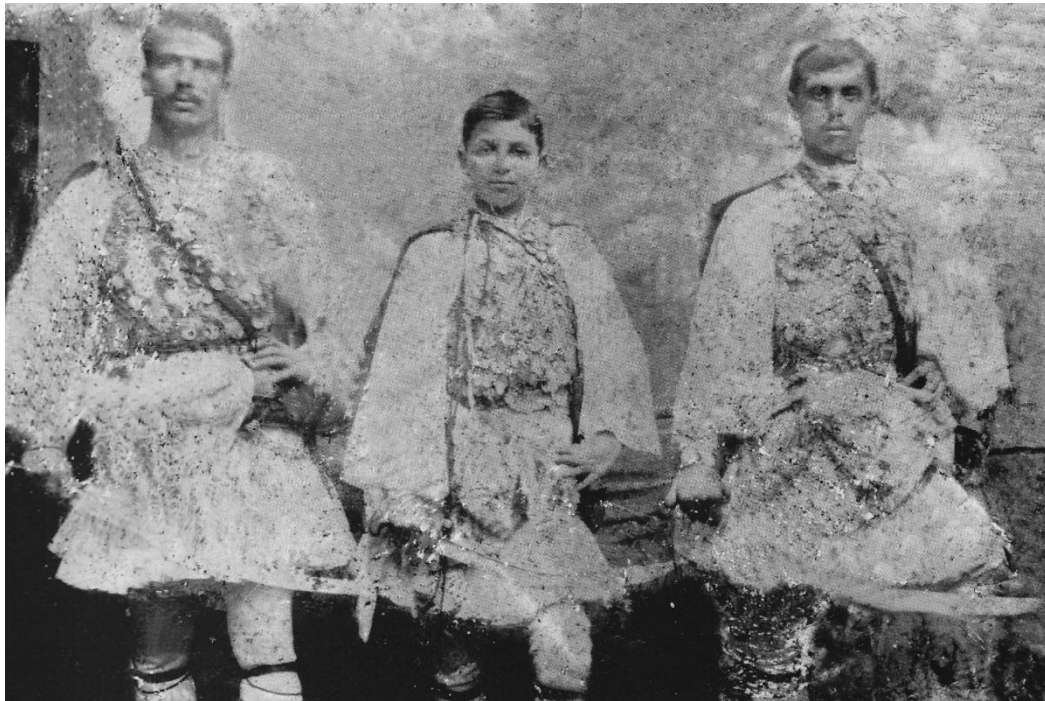

Καταρράκτες Νάουσας.

Μπούλες

Νάουσα, Απόκριες 1906.

Μπούλες το 1898.

Μπουλούκι του 1902.

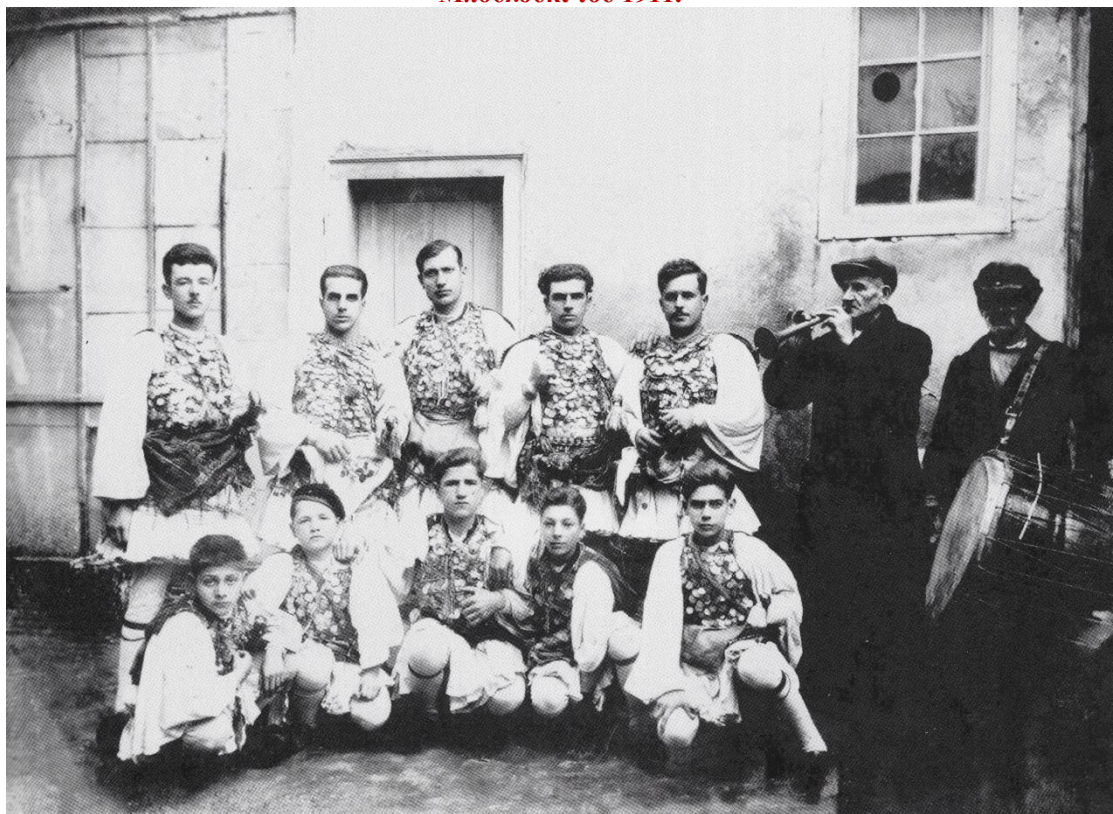
Ο Γιάννης Μανάκας το 1902.

Ο Φοκίων Πεγλιβάνος με την αδελφή του, 1911.

Μπουλούκι του 1911.

Μπουλούκι του 1931.

Μπουλούκι του 1956.

Η ομάδα που αναβίωσε το έθιμο το 1954. Αριστερά, Τάκης Παπακωνσταντίνου, ο μόνος εν ζωή, από τα άτομα που αναβίωσαν το έθιμο μετά την κατοχή και τον εμφύλιο (1954).

Μπουλούκι του 1978 (Καθαρά Δευτέρα).

Μπούλες χορεύοντας Παπαδιά-Νταβέλη, δεκαετία 1980.

Η Νύφη "σέρνει" τον πρώτο χορό στο «Κιόσκι».

Ο χαιρετισμός έξω από το δημαρχείο της πόλης.

Το δώρισμα της "Νύφης".

M.Agiannidis
photography

Ο χαιρετισμός της Νύφης και της Μπούλας.

M.Agiannidis
photography

"Ό,τι είπαμε και δεν είπαμε, εδώ να μείνει..".

Δημαρχείο 2018, Απεικονίζονται οι βουλευτές Ημαθίας, ο δήμαρχος Νάουσας κ. Κουτσογιάννης, ο κ. Τάκης Παπακωνσταντίνου (ο γηραιότερος εν ζωή χορευτής του εθίμου), ο αρχηγός του μπουλουκιού Γ. Κετάνης και ο γράφων ως "Νύφη".

Βιβλιογραφία

«Devshirme», The Encyclopedia of Islam ,τομ. 2, E.J. Brill, Leiden: 1991.

<http://www.agriniopress.gr>, Οι Μπούλες κάποτε στο Αγρίνιο, ημερ. 18/2/17.

Michael Kiel, Yenice Vardar (Vardar Yenicesi – Giannitsa) Byzantina Neerlandica 3, 1972.

Quataert, Donald. The Ottoman Empire, 1700–1922, Cambridge University Press, New York 2005.

Βακαλόπουλου Απόστολου, Προβλήματα της ιστορίας του παιδομαζώματος, «Ελληνικά», τόμ. 13 (1954).

Βαλσαμίδη Εμμανουήλ, Η παιδεία στη Νάουσα μετά την καταστροφή του 1822, Νάουσα 1996.

Βαλσαμίδη Εμμανουήλ, Η Πάλη της Νάουσας με τον Αλή Πασά, Ε.Μ.Σ., Νάουσα 2013.

Βαλσαμίδη Εμμανουήλ, Μίεζα, Νάουσα 2005.

Βαλσαμίδη Εμμανουήλ, Συνέντευξη στην Ελπίδα Πιτάκη (newsbeast.gr), Νάουσα, Φεβρουάριος 2017.

Βαλσαμίδη Εμμανουήλ, Ψηφίδες, τόμ. 3 (Ιστορικά Τοπικά), Νάουσα 2009.

Βυζαντίου Στεφάνου, Εθνικά, λήμμα «Μίεζα».

Γιάγκα Χ., Ηπειρώτικα Δημοτικά Τραγούδια (1000-1958), εκδ. Πύρρος.

Δήμου Ηρωικής Πόλεως Νάουσας, Απόκριες στην Νάουσα (Συλλογικό), Νάουσα 2008, σελ.5.

Ε.Μ.Σ., Το Μεγάλο Συναξάρι (Αφανείς Γηγενείς Μακεδονομάχοι 1903-1913), Θεσσαλονίκη 2011, σελ.72.

Εφημερίδα Φωνή της Ναούσης, Νάουσα 1956, τεύχος 25/3/56.

Ζάλιου Χρήστου (zaliosparadosi.blogspot.gr), Η ονομασία του εθίμου Μπούλες της Νάουσας, 29/9/2008.

Ζιώτα Θεοδώρου, Οι Μπούλες της Νάουσας από την φυλετική μύηση στην διονυσιακή λατρεία, Νάουσα 2003.

Ηροδότου, Ιστορίαι, Δ 76.

Κακούρη Κατερίνας, Διονυσιακά, Εκδ. Ιδιοθέατρον, Αθήνα 1997.

Καρανάσιου Χρήστου, Η Νάουσα στην Εθνική Αντίσταση και στον εμφύλιο, Αθήνα 2004.

Καψάλη Γερασίμου, Λαογραφικά εκ Μακεδονίας, τόμος ΣΤ' .

Κολτσίδα Αντωνίου, Η Επανάσταση και η Καταστροφή της Νάουσας κατά το 1822, Βέροια 2010.

Κυριακίδη Στίλπωνος, «Ερωτήματα δια την λαϊκήν λατρεία», Λαογραφία Δελτίον της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας τόμος ΙΑ', έτος 1934-1937.

Λεκατσά Παναγή, Η καταγωγή των θεσμών των εθίμων και των δοξασιών, Εκδ. Βιβλίου Νεοελληνικού Λόγου, Αθήνα 1951.

Μερακλή Μ., Ελληνική λαογραφία ήθη και έθιμα, εκδ. Οδυσσέας, Αθήνα 1998.

Μπάιτση Τάκη, «Ο κύκλος της ζωής και το δημοτικό τραγούδι της Νάουσας», εκδ. «Ομίλος Γενίτσαροι και Μπούλες», Νάουσα 2003.

Μπάιτση Τάκη, «Τα τραγούδια και οι χοροί του Γιανίτσαρου και της Μπούλας», Νάουσα, Ιούλιος 1999.

Μπάιτση Τάκη, Γιανίτσαροι και Μπούλες της Νιάουστας, Θεσσαλονίκη 2001.

Νίλσον Ρ. Μάρτιν, Ιστορία της αρχαίας ελληνικής θρησκείας, εκδ. Παπαδήμας, Αθήνα 1997.

Πλούταρχου, Βίοι Παράλληλοι, Αλέξανδρος, § 7.

Σαμαρά Θάλειας, «Στο Μακεδονικό Αγώνα», Θεσσαλονίκη 1969 .

Σπάρτη Νικολάου, Σιακάδες Νιαουστινοί, Νάουσα 2005.

Στουγιαννάκη Ευσταθίου, Ιστορία της πόλεως Ναούσης, Θεσσαλονίκη 1993.

Φιλίππιδη Νικολάου, Η Επανάσταση και Καταστροφή της Ναούσης, Αθήνα 1881.